

Det tyske mindretals valgkamp 1939

Af Ingrid Riese

Rigsdagsvalget i Sønderjylland i marts 1939 blev en styrkeprøve mellem dansk og tysk. Fra dansk side opfattede man den tyske valgagitation som et forsøg på at tilvejebringe en grænserevision. Ingrid Riese argumenterer på grundlag af studier i det tyske mindretals arkiv for, at grænserevisionskravet ikke indgik i det officielle tyske valggrundlag, og for at det tyske mindretal op til valget var mere splittet end det fremgik udadtil.

1. Indledning

1.1. Forord

I de sidste to årtier er der blevet skrevet en del afhandlinger om det tyske mindretal i Nordslesvig i 1930'erne¹. Heri spiller mindretallets grænserevisionsbestræbelser en stor rolle. Disse bestræbelser blev forladt i to loyalitetserklæringer fra den 7.9. og 22.11.1945².

Valgkampen forud for folketingsvalget i 1939 skildres i de omtalte afhandlinger som kulminationen på grænserevisionsbestræbelserne³. Derfor studsede jeg, da jeg i »Archiv der deutschen Voksgruppe für Nordschleswig« (ADV N) foruden en del valgplakater og flyveblade fandt en fortrolig skrivelse (»Vertrauliche Mitteilung«) fra marts 1939⁴, i hvilken der er tale om en anerkendelse af Hitlers udtalelser fra 1938 om, at Sudeterlandets indlemmelse i Tyskland skulle være hans sidste territoriale krav, og der tilkendegives en beredvillighed til at igangsætte et tysk-dansk samarbejde⁵.

Under en nærmere undersøgelse stødte jeg i Landsarkivet i Åbenrå

1. Tägil; Kardel; Lenzing; Noack; Stehr; Becker-Christensen.

2. E. S. Hansen s. 124 f. og s. 159 f.

3. Tägil s. 131 ff.; Kardel s. 168; Lenzing s. 153; Noack s. 21.

4. ADVN V II 2.15.

5. Se bilag 5a.

(LA) i mindretalsarkiverne⁶ på en pakke med materiale fra folkegruppens valgkamp i 1939⁷ og søgte heri en bekræftelse på de grænserevisionistiske bestræbelser, men resultatet var meget beskedent. Et par udkast og to trykte flyveblade (bilag 4a og 4b) var hele udbyttet.

Det gav mig anledning til at søge svar på spørgsmålet: Var grænserevisionskravet den tyske folkegruppes valgparole ved folketingsvalget i 1939?

1.2 Problemformulering

Da der må være en grund til, at der i litteraturen fokuseres så stærkt på mindretallets grænserevisionskrav under valgkampen, har jeg undersøgt, hvilken rolle det i realiteten spillede, idet jeg har søgt svar på følgende spørgsmål: Hvornår blev kravet stillet, hvem gjorde det, på hvilken måde skete det, og hvor realistisk var dette ønske? Jeg har undersøgt folkegruppens officielle valgparole, hvordan den blev defineret, hvem den henvendte sig til, og på hvilken måde.

For at finde en forklaring på modstriden mellem grænserevisionskravet og den i indledningen omtalte fortrolige skrivelse, har jeg til slut set på, hvilke grupper der gjorde sig gældende under valgkampen indenfor folkegruppen, hvordan de gjorde det, og hvilke resultater de opnåede.

2. Begrebsafklaringer

Inden jeg starter analysen, vil jeg prøve at forklare de to centrale begreber i min afhandling: *Den tyske folkegruppe*, et begreb, som af flere grunde er vanskeligt at afgrænse, og *grænserevisionskravet*, som er blevet opfattet vidt forskelligt, afhængigt af tidspunkt, egn og sindelag.

2.1. Den tyske folkegruppe

Det tyske mindretal i Nordslesvig betegner sig selv som »deutsche Volks-

6. Mindretalsarkiverne har oprindeligt været et politiarkiv og rummer alt materiale, der i 1945 blev konfiskeret hos tyske myndigheder og privatpersoner nord og delvis også syd for grænsen. Det er senere blevet afleveret til LA, men opbevaringsstedet blev hemmeligholdt, og det blev kun gjort tilgængeligt i ganske få tilfælde. F.eks. har Tägil haft adgang til Ernst Schröders privatarkiv (Tägil s. 200), mens Lenzing har fået afslag (Lenzing s. 8). I 1990 blev arkivet tilgængeligt efter ansøgning og fra 1994 efter de almindelige regler. Samtidig har en udførlig registrering lettet benyttelsen betydeligt. Pakke 44 (LA pk 44), som rummer arkivalier fra folketingsvalget i 1939, er tilsyneladende ikke blevet brugt i forskningsøjemed.

7. LA pk 44.

gruppe«. Da udtrykket »den tyske folkegruppe« heller ikke er ualmindeligt i den danske litteratur, bruger jeg det også i min afhandling.

Der kan ikke nævnes nogle objektive kriterier, hvorved et medlem af den tyske folkegruppe adskiller sig fra det danske flertal⁸. Enhver vælger selv sit medlemskab, og dette valg kan og må ikke efterprøves. Sindelaget afgør det nationale tilhørsforhold, og dette bør ikke dokumenteres hverken gennem sprogbrug eller gennem medlemskab i visse foreninger, valg af skole eller på anden måde.

Folkegruppen som helhed adskiller sig selvfølgelig fra det danske flertal ud fra visse kriterier, men det enkelte medlem mister ikke sit medlemskab ved kun at svare til en del af dem.

Man kan måske sige, at folkegruppen består af en kerne, som stort set opfylder de kriterier, der adskiller den fra flertallet: forankring i den tyske kultur, værdsættelse af det tyske sprog, medlemskab i tyske foreninger, visse højtidsstraditioner, stemmeafgivning på Slesvigsk Parti (SP) ved valgene.

Derudover findes der alle tænkelige mellemlid fra en overvejende tysk holdning med en smule dansk islæt til en overvejende dansk holdning med en smule tysk islæt. I dette periferiområde vil der altid være en tendens til at skifte nationalitet, idet der er en større tilbøjelighed til at assimilere sig med flertallet end omvendt.

Selv om det ikke er muligt at operere med tal, er der visse tegn på, at den tyske folkegruppe ikke kan rekruttere sig selv. Medvirkende hertil er foruden assimilationsprocessen det faktum, at mange søger uddannelse og erhverv udenfor Nordslesvig.

I mellemkrigstiden modarbejdede folkegruppen denne assimilations- og udtyndingstendens. På den ene side satte den sig i et modsætningsforhold til flertallet – danskerne var de »nationale fjender« – og betegnede et nationalitetsskifte som umoralsk og forræderisk. På den anden side gjorde den alt, for at forhindre en udvandring fra Nordslesvig⁹.

NSDAPN's (nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei Nordschleswig) partifører Jens Möller er et eksempel på, at det blev anset for helt naturligt, at man gav afkald på en lovende karriere for at leve op til denne forventning. Efter at have aflagt sine eksaminer i Hannover og i Berlin med udmærkelse afslog han tilbuddet om en videnskabelig karriere på veterinærhøjskolen i Berlin i 1924 for at kunne nedsætte sig som dyrlæge i Gråsten¹⁰.

8. Jeg baserer min forklaring på Elklit s. 11 ff. og s. 99 ff.

9. F.eks. »Kein Deutscher darf Nordschleswig verlassen, ... solange sich ihm hier eine Existenzmöglichkeit bietet, wenn sie auch noch so bescheiden ist ...« NS-Frauenshaft, Schulungsbrief fra d. 7.2.1939, ADVN N XVIII.

10. Rerup i Dansk Biografisk Leksikon, bd. 10, s. 242.

2.2. Grænserevisionskravet

Den tyske folkegruppe havde en del begrundelser for ikke at acceptere grænsen af 1920. De vigtigste citeres uden at diskutere deres berettigelse:

a) Grænsen var et resultat af Versailles-traktaten. Derfor blev den betragtet som et diktat over for det besejrede Tyskland. Dette bøjede man sig kun for i en svaghedsperiode.

b) Danmark havde ikke deltaget i krigen og var derfor ikke berettiget til at få del i fredsslutningen.

c) Afstemningen i 1920 var en farce, da det var en en-bloc-afstemning i et område med en vilkårligt valgt afgrænsning.

d) Grænsen var aldrig blevet anerkendt af Tyskland, hverken i en dansk-tysk traktat eller i en officiel erklæring fra den tyske stat. Stauning-Wels-aftalen fra nov. 1923, ifølge hvilken grænsen blev kendt lovligt gyldig, ligesom man gav afkald på enhver irredentistisk agitation i begge mindretal, var en aftale indenfor Socialdemokratiet¹¹. Med beklagelse blev den af det tyske mindretals politiske organisation Schleswigscher Wählerverein (SWV) taget til efterretning¹², men ikke tydet som en officiel anerkendelse af grænsen.

e) Selv om man ikke kunne sætte tal på mindretallenes styrke nord og syd for grænsen, herskede der ingen tvivl om, at det tyske mindretal var meget større end det danske. Tiedje-linjen (et forslag, som blev udarbejdet efter afstemningen i 1. zone med afstemningsresultatet som grundlag) ansås for en grænse, der i 1920 ville have skaffet nogenlunde lige store mindretal.

f) Erfaringen viste, at Slesvig økonomisk set var en enhed. En deling voldte nærmest uovervindelige problemer på begge sider.

Om disse punkter herskede der enighed i folkegruppen, efter at Socialdemokraterne var sprunget fra. SWV tog i 1920 kravet om en grænserevision op i sine statutters §§ 1 og 2:

»Der SWV will, daß das dem deutschen Volk zugesagte Selbstbestimmungsrecht auch an der Grenzscheide ... zur Durchführung gebracht wird. Er erkennt nicht an, daß das bei der Festsetzung von Dänemarks Südgrenze geschehen sei, und verlangt deswegen Revision«¹³.

11. Aftalens ordlyd i Hejmdal d. 30.11.1923.

12. »Stellungnahme des Schleswigschen Wählervereins zum Stauning-Wels Abkommen vom 25.1.1923 (beraten in Tingleff am 28.12.1923)«, Materialien s. 73, se også E. S. Hansen s. 429 f. og Callesen (1970) s. 127 f.

13. Citeret efter Materialien s. 66.

I de første år efter 1. Verdenskrig var det indlysende, at Tysklands magt var for ringe til, at man kunne vente hjælp derfra. Alligevel lagde folkegruppens folketingsmedlem Johannes Schmidt-Wodder allerede i sin jomfrutale i folketinget den 21.10.1920 ikke skjul på folkegruppens fremtidige mål: »... Men hvad nutiden ikke har bragt, kan fremtiden engang bringe, en fremtid, hvor Tyskland og Danmark forhandler direkte med hinanden, hvor Tyskland ikke står bundet som nu«¹⁴.

Da man efterhånden begyndte at overveje, hvor en revideret grænse skulle gå, var det umuligt at opnå nogen enighed. Forslagene gik fra en grænsedragning nord om sognene med tysk flertal – det vandt mest tilslutning i de syd-vestlige egne, hvor der var et tysk flertal, – til en annullering af afstemningsresultatet, hvilket blev krævet af »Kongeåfolkene« på Haderslevvegnen, hvor tyskerne var i mindretal. Disse dannede i 1927 et forbund, »Königsaubund«, men de var for aggressive til at kunne vinde større tilslutning¹⁵.

Grænsespørgsmålet fik efterhånden mere karakter af et slagord. Det hørte med til dagsordenen, men dets indhold blev ikke længere så livligt diskuteret¹⁶.

Under den tyske folkegruppes nazificering blussede kravet igen meget voldsomt op, fremskyndet af talere i Slesvig-Holsten, som dog hurtigt blev kaldt til orden fra Berlin. De modstridende holdninger i Slesvig-Holsten og i Berlin udløste i 1933 den såkaldte »Påskeblæst«¹⁷.

Schmidt-Wodder tog engang imellem spørgsmålet op i en folketingsstale eller en artikel uden at gå længere end til at give udtryk for, hvorfor grænsen stadigvæk var uacceptabel, og at det var et spørgsmål, der burde løses gennem dansk-tyske forhandlinger¹⁸. Udenrigsminister P. Munchs svar var stereotypt: Grænsen er retfærdig, den ligger fast¹⁹.

14. Citeret efter Materialien s. 67.

15. Becker-Christensen s. 73 ff. og s. 114 ff.

16. »Die Entwicklung der Schleswig-Frage im nordeuropäischen Raum«, s. 1 og s. 3, ADVN V II. Det er en (»vertraulich«) betænkning på 9 sider fra 1935. Forfatterens navn er ikke opgivet. Se også Schröder, *Zur Grenzrevision*, en betænkning fra ca. 1930 (sluttet fra indholdet) på 17 sider: »... Es besteht die Gefahr, daß die Grenzfrage zu einer leeren Redensart wird ...«. Se også N. Hansen s. 426 og s. 442 f.

17. Se Hopp.

18. F.eks. tale i folketinget d. 13.10.1933, Lenzing s. 136 f.; artikel i NZ d. 19.1.1935, efter at Saarlandet var kommet tilbage til Tyskland; tale i folketinget d. 12.4.1938, Sjøqvist s. 229 f., hele ordlyden i tysk oversættelse i NZ d. 13.4.1938.

19. F.eks. Munchs svar på Schmidt's tale d. 12.4.1938; eller Munchs nytårstale 1939, Sjøqvist s. 230 og s. 274.

Sammenfattende kan det konstateres: Indenfor folkegruppen var der med undtagelse af Socialdemokraterne *enighed* om, at grænsen var uacceptabel. Den skulle revideres ad fredelig vej. Det kunne kun ske ved hjælp af dansk-tyske forhandlinger. Der herskede *uenighed* om, hvor en ny grænse skulle trækkes og, hvilken rolle folkegruppen skulle spille for at fremskynde forhandlingerne.

3.1. Grænserevisionskravets rolle i folkegruppens valgkamp

3.1.1. Hvornår blev kravet stillet?

Som udgangspunkt for svaret tages et citat af Sven Tägil (bilag 1). Han har behandlet spørgsmålet mere nuanceret end alle andre forfattere, der har udtalt sig om valget²⁰. Han er den eneste forfatter, der har dateret grænserevisionskravet til valgkampens sidste fase, mens det ellers bliver skildret som dens hovedemne. Tägils påstand bekræftes ved at gå tilbage til de primære kilder.

I de bevarede og tilgængelige protokoller og informationsskrifter²¹ er grænserevisionen ingen steder omtalt. Alle 119 valgmøder, som blev afholdt fra 13.3., blev omtalt i det tyske mindretals avis Nordschleswigsche Zeitung, NZ. Der findes ikke flere end 4 citater fra *valgtaler*, der går i retning af et grænserevisionskrav. Det første er fra 25.3. (bilag 2).

NZ skrev også mange *artikler* om nordslesvigske problemer med den udtalte hensigt at minde hver tysker om hans forpligtelse til at stemme på Slesvigske Parti, SP. Medarbejderstaben blev til dette formål forøget med to »flyvende reportere«: Ernst Siegfried Hansen fra journalistikolen i Berlin og Jürgen Schröder fra »Niedersächsische Tageszeitung« i Hannover.

Der er heller ikke flere end 4 artikler, der tog grænsespørgsmålet op, den første i udgaven fra 29.3. (bilag 3).

Valgledelsen uddelte store mængder propagandamateriale. Af dette tager kun to *flyveblade* grænsespørgsmålet op. Det ene (bilag 4a) er med i bestillingslisten til trykkeriet i Flensborg fra 15.3.²² Det andet er gået over i litteraturen²³ som bevis på folkegruppens grænserevisionskrav un-

20. Se note 3.

21. »Merkblatt für die Folketingswahl«, »An die Rentner und Invaliden/Til alle Rentnydere og Invalidere«, »Nach eigenem Gesetz«, »Winke für die Wahlarbeit«, »Letzte Winke: Für Sozialdemokraten«, »Letzte Winke für die Wahl und die Wahlarbeit«, LA pk 44.

22. Brev fra trykkeriet d. 15.3.1939, LA pk 44.

23. Materialien, bilag; Jessen s. 16; Caspersen s. 121; Rerup s. 388; Lenzing s. 152; Fink s. 112; Svensson s. 10; Thomsen (1960) s. 11; Andresen s. 278.

der valgkampen. (bilag 4b). Det er ingen plakat, som alle forfattere har påstået, men en lille hvid seddel, 25 x 17 cm. Den er endnu mindre end de farvede flyveblade (30 x 21 cm), der blev trykt i Flensborg.

Dette flyveblad kan først være kommet i omløb lige inden valget, da Memelland blev indlemmet i Tyskland 22.3., og det vel må have taget mindst en uge at skrive, trykke og omdele det.

Jeg har ingen steder fundet andre belæg for grænserevisionskravet. Det var altså først i den allersidste fase af valgkampen – den sidste uge inden valget – at grænseflytningen blev taget op. Det ene flyveblad (bilag 4a), trykt en uge tidligere, må ses som en undtagelse.

3.1.2. Hvem stillede kravet?

Tägil er ikke gået nærmere ind på spørgsmålet, hvem der stillede grænserevisionskravet under valgkampen. Han omtaler dem som »Meinungsbildner«. For at afgøre, hvilken betydning kravet havde, er det vigtigt at vide, hvilke personer der stillede det, og hvor mange af valgagitorerne, som ikke gjorde det.

De syv ophavsmænd til citaterne i NZ er nævnt i bilag 2 og 3: Jens Möller var partifører for NSDAPN siden partiets stiftelse i 1935 og blev siden efteråret 1938 også betegnet som »Volksgruppenführer«. Han var SP's spidskandidat ved valget i 1939. Rudolf Stehr blev i foråret 1938 leder af det af partiet oprettede »Amt für Presse und Propaganda« og var derfor under valgkampen ansvarlig for partiets propagandamateriale²⁴. Han gjorde sig særlig gældende med sin udfordrende optræden ved danske partiers vælgermøder²⁵ og blev af Hejmdal tit omtalt som »Propaganda-Stehr«²⁶. Christian Bruhn, maskinarbejder i Åbenrå, var byrådsmedlem for SP og blev i maj 1939 på NSDAPN's partidag udnævnt til leder af det nyoprettede arbejderkontor. Han havde været et af de fremtrædende medlemmer i Det nationalsocialistiske arbejderfællesskab Nordslesvig NSAN siden dets start i 1933, som taler og som leder af partiets »Organisationsamt«.

Harboe Kardel var chefredaktør for NZ fra jan. 1934. Hans Sommer og Hans Hansen-Green skrev mange artikler i NZ. Sommer, alias Wilhelm

24. Brev fra valgledelsen til Stehr d. 18.1.1939, hvori hans ansvarsområde er beskrevet. LA pk 44.

25. Valgforsamlinger med Aksel Larsen som taler d. 7.2., med Hedtoft-Hansen som taler d. 14.3., NZ og Hejmdal næste dag.

26. F.eks. Hejmdal d. 6.3., 15.3. og 28.3.1939.

Jürgensen, skoleleder i Løgumkloster, blev senere NSDAPN's skolingsleder med pseudonym »Asmus von der Heide«. I 1939 skrev han endnu mest om økonomiske og arbejdsløshedsproblemer. Hansen-Green var landmand og skrev også artikler i tyske månedsskrifter, f.eks. »Junge Front«.

Ernst Schröder var bl.a. formand for tilsynsrådet for NZ, bosat i Flensborg, men nordslesviger og det vigtigste led mellem folkegruppen og de tyske myndigheder i Kiel og Berlin.

Der er fire mænd, der kan have skrevet flyvebladene: Lorenz Christensen, Rudolf Stehr, Jep Schmidt og Wilhelm Deichgräber. De fire mænd blev 16.1. opfordret til at skrive udkast til flyveblade²⁷. Ingen af deres udkast er blevet trykt uforandret. I første omgang blev 8 redigeret og trykt i Flensborg, det førstnævnte grænserevisionistiske (bilag 4a) og 7, som udelukkende behandlede økonomiske spørgsmål. 5 af dem var dansksprogede. Bilag 4b er trykt i Åbenrå og kan også være skrevet med følgende udkast som udgangspunkt:

»1938 er der sket store ting
1939 vil der ske mere
du kan gøre din del
stem SP«

eller:

»Deutsche Nordschleswiger
1938 wurde für die deutschen Ostmärker das Jahr des Sieges, Deutsch-Oesterreich, Sudetengau kehrten heim ins Reich! Die Memeldeutschen bahnten sich den Weg zur Freiheit.
1939 soll für uns das Jahr des Sieges werden! Laß uns am 4. April²⁸ dem nationalen Gegner zum Bewußtsein bringen: Wir wollen frei sein! Stimmt SP«.

Begge udkast er skrevet med den samme håndskrift. Man kan altså regne med, at de er blevet forfattet af den samme person. Man kan med en vis sikkerhed udelukke L. Christensen og Deichgräber. De har i deres valgta-

27. Kopierne af opfordringerne, der blev sendt fra valgledelsens kontor, og afleverede udkast LA pk 44.

28. Valgdagen blev først d. 8.2. fastlagt til d. 3.4. Endnu to dage før gik der rygter om, at det skulle være enten d. 28.3. eller d. 4.4. KNS d. 7.2. og 9.2.1939.

ler ikke omtalt grænsen²⁹. De blev sendt ud til tomrummene («Leergebiete»), hvor man regnede med at kunne vinde de blakkede (personer, der holdt sig neutrale i national henseende). De talte her delvis på dansk og blev under diskussionerne bekendt med den tyske valgagitations virkning på personer, der befandt sig i mindretallets periferi. Det har muligvis også hindret dem i at skrive alt for aggressive flyveblade.

Deichgräber huskede man ellers godt fra valgkampen i 1935. Dengang havde han i radioen holdt meget udfordrende valgtaler imod den danske regering³⁰ med det resultat, at han kun fik 8 stemmer færre end Schmidt-Wodder og dermed næsten havde vundet SP's sæde i folketinget.

L. Christensen var også meget kritisk overfor den danske regering, men han talte først og fremmest om økonomiske problemer³¹. Jeg har ikke fundet udtalelser om grænsen fra hans side.

Stehr kunne nok tænkes som ophavsmand for de grænserevisionistiske flyveblade og ligeledes Jep Schmidt. Han skrev som kredsvalgsleder for Åbenrå en valgavis, der ikke lagde skjul på hans begejstring for det voksende Stortyskland³².

Følgende personer har altså under valgkampen givet udtryk for deres grænserevisionistiske ønsker: Möller, Schröder, Kardel, Stehr, Bruhn, Hansen-Green, Sommer og muligvis Jep Schmidt. Med undtagelse af Schröder og Sommer stod de alle på talerlisten.

For ca. 30 af de 36 personer på listen er der ikke fundet spor af, at de har ytret sig om grænsen. Det var altså kun ganske få personer, der bevisligt tog grænsespørgsmålet op i valgkampen. Det var til gengæld de mest fremtrædende, først og fremmest folkegruppens spidskandidat.

3.1.3. Hvordan blev kravet formuleret?

I de tre sidstnævnte *valgtaler* (bilag 2) er det den afsluttende sætning, der vækker opsigt.

Stehr udtalte sig den 25.3. endnu uklart, men man kan tyde hans ord således, at valgresultatet skulle indebære en opfordring til udenrigspolitiske forhandlinger om grænsen. Det samme krav stillede Möller i Sønderborg

29. Beretninger af valgforsamlinger i NZ fra d. 13.3. til d. 2.4.

30. Disse valgtaler førte i 1939 til bestræbelser på at forhindre SP i at få taletid i radioen igen. Se Grænsevagten 1939, s. 40. Diskussionen herom blev overflødig, da Radiorådet aflyste enhver valgpropaganda i radioen med den begrundelse, at der ikke var tid til rådighed til så mange som 11 partier. Se KNS d. 13.3.1939.

31. Tägil s. 87.

32. Løjt Sogns Valgavis, LA pk 44.

den 1.4., godt nok forbundet med en noget mystisk trussel. Selve kravet havde man hørt mange gange før siden 1920.

Bruhn's »Ein Volk, ein Reich, ein Führer« kan man betragte som et ikke særligt vel overvejet slagord. Man ser det ikke sjældent i NZ, og åbenbart har det aldrig før vakt nogen større opsigt. Det står f.eks. med kæmpestore bogstaver i udgaven fra 9.4.1938 i sammenhæng med en opfordring til at møde op til den første partidag den 14.4. i Haderslev. Det var lige efter den folkeafstemning, hvor Østrigs indlemmelse i Tyskland var blevet godkendt.

Harboe Kardel går længst med sin udtalelse. Han trækker en linje fra afstemningen i Saarland i 1935 over Böhmen og Memelland frem til en vision om en gennemført grænserevision, hvor folkegruppen får tildelt rollen som Slesvigs forpost mod Danmark.

Den samme linje ses i det ene *flyveblad* (bilag 4b). Da dette flyveblad i den senere litteratur er blevet brugt som bevis på folkegruppens grænserevisionskrav under valgkampen, vil jeg gå nærmere ind på dets indhold. Når man kun kigger på de ord, der er trykt med versaler, siges det, at Tysklands udvikling til Stortyskland i det forløbne år skal fortsætte med Nordslesvigs tilbagevenden til Tyskland efter 3.4.

Flyvebladet gør sammenhængen mellem udviklingen i Tyskland og i Nordslesvig synlig, men udtrykker den ikke med ord. Om Nordslesvig siger den ikke andet, end at det stemmer på SP. I modsætning til det øvrige valgmateriale, der henvender sig til hele befolkningen, er flyvebladet skrevet på tysk.

Hvis de to foroven citerede udkast (s. 7) har været grundlag for teksten, er de seneste dages begivenheder på en raffineret måde indarbejdet i den endelige udformning:

Det dansksprogede udkast er så intetsigende, at det kunne reklamere for et hvilket som helst parti. Det tysksprogede henvender sig kun til de tyske nordslesvigere og kan derfor helt åbent bruge de blandt tyskerne almindelige slagord: Sieg, nationaler Gegner, wir wollen frei sein. Disse ville ikke kunne bruges til at vinde blakkede eller danskere.

Den endelige tekst er opbygget således, at læseren bliver fanget af de fem med versaler trykte stednavne, men at han ved en nøjere læsning ikke finder nogen sammenhæng udtalt mellem de fire førstnævnte områder og Nordslesvigs fremtid. Til forskel fra almindelige valgplakater nøjes flyvebladet ikke med at opfordre til at stemme på SP, men betragter det som givet, at det vil ske.

Når dette lille flyveblad så ofte citeres som bevis på folkegruppens grænserevisionskrav, må det være mere for dets udformnings end for dets

indholds skyld. De fleste af de nævnte citater er tydeligere beviser på folkegruppens ønsker. Forklaringen kan være, at det er mest kendt. Men den kan også være, at her er det eneste eksempel på, at hele den nordslesvigske befolkning, ikke kun tyskerne, bliver konfronteret med noget, der ligner et grænserevisionskrav.

Det andet flyveblad (bilag 4a) lægger ikke det mindste skjul på hensigten. Det er blevet omdelt fra starten, dvs. to uger før valget, og har mærkværdigvis overhovedet ikke vakt nogen opsigt, hverken i den samtidige presse, eller i den senere litteratur. Årsagen er måske, at det kun henvender sig til tyskerne og derfor ikke kan skræmme en dansker.

I den danske presse vakte Möllers »Führer, mach uns frei!« den største opmærksomhed; det var på selve vælgermødet blevet modtaget med stor begejstring³³. Hejmdal beskyldte Möller for at være en landsforræder³⁴. Dannevirke takkede ham ironisk for, at han dermed ville kunne bidrage til at kalde de danske vælgere til valgurnen³⁵. Efter sin jomfrutale i folketinget blev han to gange spurgt, hvad han i grunden havde ment med sit ud-råb. Svaret herpå blev han skyldig³⁶.

Forklaringen kan måske søges i en aftale, der blev truffet, da de modstridende nazistiske partier i sommeren 1935 hos gauleder Lohse i Kiel blev enige om at opløse alle bestående nazistiske partier og danne et nyt med Möller som partileder. I den anledning lovede Möller, at han ville overlade al grænsepolitik til det tyske udenrigsministerium³⁷. Da han nu fire år senere for første gang kandiderede ved et valg, kunne han ifølge aftalen ikke gå længere end at appellere til Tyskland, om at bruge en valgsejr til at fremskynde en grænserevision.

Denne afhængighed kunne han selvfølgelig ikke vedkende sig overfor folketinget.

Artiklerne i NZ giver udtryk for et håb, der vågner påny. Det havde været begravet efter Hitlers taler fra den 26.9.1938 (Sudeterlandet skulle være Tysklands sidste territoriale krav³⁸) og den 30.1.1939 (Hitler anså Tysklands nordgrænse for fredlagt – »befriedet«³⁹). Nok var der ingen,

33. NZ d. 28.4.1939.

34. »Det er det rene Landsforræderi, Dyrslægen her præsenterer«. Hejmdal d. 28.3.1939.

35. Dannevirke d. 29.3.1939.

36. Möller gik ikke ind på de spørgsmål, der efter hans jomfrutale i folketinget blev stillet ham af J. Gram og A. Svensson. Grænsevagten 1939, s. 271.

37. Tägil s. 77.

38. ... »Und jetzt steht vor uns das letzte Problem, das gelöst werden muß und gelöst werden wird: Es ist die letzte territoriale Forderung, die ich zu stellen habe ...« NZ d. 28.9.1938.

39. NZ d. 31.1.1939.

der rigtig vidste, hvad Hitler havde ment med »befriedete« grænser i Norden. Men det var klart, at han i hvert fald ikke ønskede, at der skulle røres ved grænsen i den nærmeste fremtid. Nu, da Tjekkosllovakiet var blevet tysk protektorat den 15.3. og Memelland var indlemmet i Tyskland fra den 22.3., kunne man imidlertid se, at i det mindste udtalelsen fra 1938 ikke nødvendigvis skulle tages bogstaveligt.

Med undtagelse af det ene flyveblad (bilag 4a), som hverken tids- eller indholdsmæssigt rigtigt kan indordnes, viser citaterne mere et håb end et krav om en grænserevision. Dette håb rettedes mod Tyskland som en bøn, mod Danmark som et krav på at føre forhandlinger, et krav, som vælgerne skulle understøtte med deres stemme.

Men som valgparole kunne kravet ikke bruges. Det var jo ikke kun i modstrid med den danske regerings holdning, men også med Hitlers udtalelser. Man kunne heller ikke bruge det, når man ville være talerør for hele Nordslesvig og vinde stemmer udenfor folkegruppens kerne.

Man kan tolke ytringerne om grænsen fra de få personer i den sidste uge inden valget som et tegn på, at de i deres begejstring over begivenhederne ved Tysklands østgrænse lod sig henrive til at give udtryk for deres inderste ønsker i stedet for politiske og taktiske overvejelser. Den store opsigt i den danske presse skyldtes muligvis en usikkerhed. Man havde jo erfaret, at Hitlers udtalelser ikke skulle forstås bogstaveligt. Desuden har det nok virket chokerende, at folkegruppens spidskandidat ikke kun var en overbevist nazist, men i hele sin optræden viste en i Danmark ukendt politisk kultur.

3.1.4. Hvordan reagerede de tyske myndigheder?

Udenrigsministeriet i Berlin og Vomi (Volksdeutsche Mittelstelle, en afdeling i NSDAP's udenrigspolitiske organisation) plejede at reagere, så snart folkegruppen offentligt udtalte sig om grænsespørgsmålet. Det skete f.eks. efter Schmidt-Wodders omtale af grænsen den 12.4.1938⁴⁰.

Under valgkampen kom der ingen direkte reaktion fra de tyske myndigheder. Det har der næsten heller ikke været tid til, da de fleste udtalelser er fra den sidste uge inden valget. Det kan også være, at myndighederne ikke ville gribe forstyrrende ind i valgkampen.

Men muligvis var rigsindenrigsminister Wilhelm Fricks tale til diplomatiet og den udenlandske presse den 30.3. i Berlin tænkt som en indirekte irettesættelse. Under omtalen af de ikke-tyske folkegrupper i det Ty-

40. Sjøqvist s. 232.

ske Rige fremhævede han den folkelivskamp, der nord og syd for den dansk-tyske grænse blev ført på et særdeles højt niveau med et veludviklet skolevæsen, foreningsliv og førende dagblade⁴¹. Lidt senere kom han ind på det gode forhold mellem de to germanske nabofolk og det glædelige «Gensidighedsforhold og en fortsat Udvikling i Behandlingen af begge Folkegrupper»⁴².

Efter valget blev Möller kaldt til rigsudenrigsministeriet (Auswärtiges Amt) i Berlin. Her blev han belært om, at situationen i Nordslesvig ikke kunne sammenlignes med Memelland. Grænsespørgsmålet var ikke akut her, og Möller måtte ikke berøre det i folketinget. Han fik lov til at tale om økonomiske problemer, men han skulle også helst sige nogle anerkendende ord om den danske regering⁴³.

I sin jomfrutale i folketinget fulgte Möller anvisningerne fra Berlin⁴⁴, men allerede få dage senere på NSDAPN's partidag i Haderslev den 16.5. kom han i en af sine fire taler alligevel ind på grænsen, da han påstod, at det var danskerne, der havde cementeret kongeågrænsen under valgkampen, idet de via Dansk Samraad havde ført en national valgkamp, hvori mod partierne nord for Kongeåen havde kæmpet indbyrdes. Efter at have tegnet en vision af den dag, hvor Versailles ville være fjernet fra Nordslesvig, citerede han det tit stillede spørgsmål: Hvornår bliver vi fri? Han viste spørgsmålet tilbage med pseudoreligiøse formuleringer: Den der spurgte sådan, afslørede sig som en »utålmodig kammerat«, som skulle »se hen til Føreren. ... Saa vil alle Tvivl vige fra dig, saa vil du atter i et troende Hjerte blive fyldt af Tillid«⁴⁵.

Disse udtalelser er tilsyneladende ikke blevet kommenteret fra Berlin, men da han i sin tale ved Knivbjergfesten den 25.6. igen udførligt tog stilling til grænsen⁴⁶, indbragte det ham en ny reprimande fra Berlin⁴⁷.

Først i dec. 1940 havde Möller affundet sig med den rolle, som Berlin

41. Grænsevagten 1939, s. 154.

42. NZ, som plejede at gengive alle store taler fra Berlin, har kun omtalt Fricks tale i en negativ bemærkning 1.4. Avisen skrev, at deltagere i et valgmøde i Haderslev var blevet udsat for demonstrationer fra »wilde und verhetzte Menschenhaufen«, og at ministeren ville »seine mit einem optimistischen Maßstab gemessenen Feststellungen sehr bald einer gründlichen Revision unterziehen«. Talens indhold var ikke foreneligt med folkegruppens valgkamp.

43. Beretning fra Auswärtiges Amt til den tyske gesandt Renthe-Fink, PKB bd. XIV, nr. 1.

44. Uddrag af Möllers jomfrutale i folketinget d. 11.5.39 i Materialien s. 82 ff.

45. Citeret efter Grænsevagten 1939, s. 278; se også NZ d. 22.5.

46. Citeret i uddrag i NZ d. 26.6.1939.

47. PKB bd. XIV nr. 5, 6, 7.

tildelte den tyske folkegruppe, nemlig at bane vejen for et godt forhold mellem Tyskland og Danmark⁴⁸.

Vel var grænsen aldrig officielt blevet anerkendt fra tysk side, men folkegruppen havde i 1939 ingen udsigt til, at en revision ville komme på tale, i hvert fald ikke indenfor en overskuelig fremtid.

3.2. Den officielle valgparole

3.2.1. Hvordan blev den defineret?

Når grænsespørgsmålet først blev rejst kort før valgdagen og kun blev fremlagt af en ganske lille del af agitatorerne, må folkegruppens oprindelige valgparole have været en anden end den, der fokuseres så meget på i litteraturen.

Den officielle valgparole »Kampf um Lebensraum« blev af Jens Möller fastlagt ved valgledelsens afgørende organisationsmøde den 27.1. 1939⁴⁹ og offentligt bekendtgjort på et Amtswalter-møde (partifunktionærerne blev kaldt »Amtswalter«) i Tinglev den 5.2. Samtidig blev det officielt meddelt, at Schmidt-Wodder ikke ville kandidere til folketinget mere⁵⁰.

I det overbefolkede Tyskland havde kampen om livsrummet spillet en vigtig rolle siden århundredskiftet. Efter tabet af kolonierne i 1920 ville det vinde nyt livsrum i øst⁵¹.

NSDAPN blev ledet efter førerprincippet. Valgparolen blev derfor ikke fastlagt ved en demokratisk beslutningsproces, men gennem en »Parteibefehl«, selv om dette udtryk ikke er blevet brugt i denne sammenhæng.

Möller henviste på mødet den 27.1. til den kamp for livsrummet, der blev ført i Tyskland. Men for folkegruppen fortolkede han den i overført betydning: en kamp for bevarelse af ejendom, arbejdspladser, den pension, man havde krav på fra før 1920, krigsdeltagernes invalidepension, retten til at opnå dansk statsborgerskab og endelig for et sæde i jordlovsudvalget⁵².

Valgprogrammet blev altså først og fremmest baseret på økonomiske problemer. Dem var der mange af. De fleste var fælles for alle nordslesvi-

48. Sammenlign Lumans s. 113 ff.

49. Valgledelsens beretning til Deichgräber d. 28.1.1939, LA pk 44.

50. NZ d. 6.2.1939.

51. Trommer s. 35 ff.

52. Valgledelsens beretning til Deichgräber d. 28.1.1939, LA pk 44.

gere, og derfor kunne partiet føre sig frem som talerør for hele befolkningen⁵³. Problemerne i Nordslesvig var større end nord for Kongeåen⁵⁴.

Propagandamaterialet tager stort set højde for valgparolen og skjuler ikke, at det var NSDAPN, der organiserede valgkampen. 6 plakater og 8 farvede flyveblade blev trykt i Flensborg.

Plakaternes emner er:

- en far, der viser sin søn arbejdsformidlingskontoret som den fremtidige »arbejdsplads«
- Stauning, som ikke magter at sænke arbejdsløsheden
- et kompas, hvis nål rettes mod syd som henvisning til, hvordan økonomien kan oprettes
- »die gute Ernte ist verpfändet«, høsten, som er pantsat, inden den er bjerget
- en bonde med en jøde og
- »arbejde og brød«, en todelt plakat. På den ene side står der arbejdsløse i en lang kø, på den anden en tilsvarende lang kø med mænd i uniform og med skovle på skuldrene og et hagekorsflag.

Et par plakater, som er trykt i Nordslesvig, er endnu mere angrebslystne: »Nordschleswig erwache!«, »Systemslave«, »L-S-mænd!« »'Arbejderregeringen' Stauning har opnået: ...«.

Flyvebladene har som emner:

- Nordslesvigs fortvivlede økonomiske situation under det marxistisk-danske styre,
- det nordslesvigske landbrugs gældssituation,
- systempartierne, som ikke holder, hvad de lover,
- »Hvornår skabes der bedre kaar for Nordslesvig?«
- Danmark, som ikke byder landmændene andet end skuffelser,
- Rigsdag og regering, som vil få travlt med at lette Nordslesvig for sine byrder efter den store sejr,
- man skal opfylde sin pligt ved at vælge tysk og
- der er kun én parole, én vilje: Tyskland (bilag 5a)

Desuden er der det i Åbenrå trykte flyveblad (bilag 5b).

»Hjemstavnsens Røst« behandlede næsten udelukkende økonomiske spørgsmål og pointerede, at de kun kunne løses i samarbejde med det

53. Möllers tale ved kandidatopstillingen d. 12.3.1939, se NZ d. 13.3.1939, plakater, flyveblade, valgavisen »Hjemstavnsens Røst«.

54. Se Thorsen, *Når en grænse falder, 9 interviews med Nic. Svendsen, optaget i 1935-37*, Haderslev 1970-71; Lorenz Christensen, *Die Wirtschaftsnot Nordschleswigs unter dänischer Herrschaft*, Flensburg 1939.

nazistiske Tyskland, f.eks. med mottoerne:

- »Slesvigernes Kampfront for Frihed, Arbejde og Ret« (1.3., nr. 1)
- »Frihed, Lighed og Broderskab« (14.3., nr. 2)
- »Ingen Fremtid imod – kun med Tyskland« og
- »Berlin har afløst Genève. Adolf Hitler har taget Europas Fremtid i sin Haand« (30.3., nr. 3)

3.2.2. Hvem skulle føle sig tiltrukket af valgparolen?

Parolen var valgt således, at den kunne tale til de to grupper, man i første linje ville vinde udover SP-vælgerne fra 1935: de tyske socialdemokrater og de blakkede.

Mange *socialdemokrater* havde efter Stauning-Wels-aftalen kun deltaget i folkegruppens kulturelle liv, ikke i det politiske⁵⁵. I løbet af 30erne var elevtallet i de tyske skoler faldet ganske betydeligt fra 15,7% (4307 elever) af Nordslesvigs samlede elevtal i 1934 til 13,5% (3756 elever) i 1939⁵⁶.

Dette fald forklarer historikeren Gerd Callesen med, at mange tyske socialdemokrater under folkegruppens nazificering på grund af deres klassefællers forfølgelse i Tyskland havde følt sig frastødt i en sådan grad, at de havde taget deres børn ud af de tyske skoler⁵⁷. Denne forklaring bekræftes ved, at elevtallet i de danske skoler syd for grænsen steg, fordi socialdemokraterne her så en mulighed for at undvige det politiske pres⁵⁸.

Af samme årsag var det socialdemokratiske parti i Nordslesvig, fra at være et neutralt parti i national henseende, blevet et dansk parti, der stod i modsætning til den nazistiske del af folkegruppen⁵⁹.

I overbevisning om, at socialdemokraternes nationale tilhørsforhold var stærkere end det politiske, prøvede agitatorerne nu at vinde dem tilbage. De henviste til, at de tyske socialdemokrater var ilde set i deres eget parti, f.eks. ved at skrive:

»In Gesprächen mit den deutschstämmigen Sozialdemokraten müssen diese erinnert werden, daß man sie in den eigenen marxistischen Wahlversammlungen nicht haben will, da dort z.B. bei Reden I. P. Nielsens nur dänisch

55. Callesen (1992) s. 101.

56. Thomsen (1939) s. 113 ff.

57. Callesen (1992) s. 101 f.

58. Callesen (1992) s. 100.

59. Callesen (1992) s. 101 f.

Gesinnte eingeladen werden. Man behandelt sie also als Parteigenossen zweiter Klasse und nimmt an, daß sie alle nationaldänisch gesinnt sind. Beides darf sich doch kein ehrliebender deutscher Sozialdemokrat gefallen lassen«⁶⁰.

»Erst bin ich Däne, dann erst Sozialdemokrat, sagt Staatsminister Stauning. Deutscher Arbeiter, erkennst Du nun, daß Du Verrat an Deinem eigenen Blut übst, wenn Du am 3. April sozialdemokratisch stemmer? Deine Stimme gehört der SP«⁶¹.

En reaktion fra socialdemokratisk side, som findes i en annonce i avisen »Socialdemokrat« fra den 28.3. må have virket deprimerende på valgledelsen, fordi den viste, at dens agitation havde været forfejlet:

»Kameradschaftlicher Arbeiterverein 1928 (Tidligere Deutscher Arbeiterverein)⁶² Sønderborg opfordrer alle sine Medlemmer og alle Vælgere til at stemme socialdemokratisk d. 3. April. Vi føler os som danske Statsborgere og har det godt. Hans Davidsen, Formand«.

De *blakkede* blev meget omtalt i mellemkrigstiden, tit med foragt, af og til også med respekt⁶³. Ingen vidste rigtigt, hvem der skulle regnes med til dem. Deres antal blev anslået til at ligge mellem 15 og 20% af den nordslesvigske befolkning⁶⁴. Man så i dem altså et stort vælgerpotentielt. Landsretssagfører dr. Lauritz Clausen Haderslev, formand for både SK og SWV, vakte stor modvilje i den danske presse, da han den 12.2. i en tale i Rendsborg påstod, at de blakkede udgjorde 50.000 personer ud af en samlet befolkning på 180.000, og at de »efter hele deres Væsen og Indstilling hørte i Tyskheden«⁶⁵. Han regnede i sin tale med lige mange tyskere og blakkede. Altså måtte der være et tysk flertal i den nordslesvigske befolkning. Så urealistiske udtalelser gavnede ikke folkegruppens valgkamp.

Valgtaler og propagandamateriale var delvis dansksprogede, eftersom målgruppen var slesvigerne, ikke kun de tysktalende.

60. »Letzte Winke«, LA pk 44.

61. Valgopråb i NZ d. 28.3.1939.

62. Det var oprindeligt en kulturel forening uden noget politisk mål, Kardel, s. 105.

63. Ernst Schröder, *Die »Blakkede«* i Der Schleswig-Holsteiner 1942, s. 69-76.

64. Nordschleswigfibel s. 5.

65. Grænsevagten 1939, s. 265; Hejmdal d. 14.2.1939; forespørgsel i folketinget d. 11.5.1939, se Grænsevagten 1939, s. 269. Clausens udtalelse blev ikke citeret i tyske aviser eller tidsskrifter. Men citatet må være pålideligt. For i modsat fald ville Möller have afkræftet det overfor folketinget.

3.2.3. Hvordan blev valgkampen ført?

Valgkampen blev organiseret med en ualmindelig stor flid og indsats. Allerede i efteråret 1938 blev der dannet en valgledelse med Jens Möller som formand og lederen af Organisationsamt, Peter Larsen som den organisatoriske leder. Organisationsamt var NSDAPN's hovedkontor. Det var altså fra starten bestemt, at valgkampen skulle føres under nazistisk regi, selv om det officielt stadigvæk var SWV, der stod for folkegruppens politiske arbejde.

Valgledelsen var todelt: I arbejdsudvalget var der 7 personer, og det udvidede udvalg omfattede, foruden arbejdsudvalget, de 5 distriktsvalgledere (»Kreiswahlleiter«), formanden for Amt für Presse und Propaganda og en person, som skulle besøge danske vælgermøder. Disse 14 personer planlagde valgkampen og satte mange hjælpere i gang rundt om i Nordslesvig.

Ansvarsområderne blev afgrænset på et udvalgsmøde den 27.1.39: Presse, valgfonds, biltjeneste og opklæbningskolonner, talertjeneste, »tomområder« og besøg på danske vælgermøder.

Arkivmaterialet⁶⁶ byder på et godt overblik over opgavernes indhold. Stehr havde ansvaret for *pressen* og sørgede for, at hvert tysk valgmode blev averteret og senere omtalt i NZ. Han formulerede opråb, meddelelsesblade til distriktsformændene, informationskrifter om valgets gennemførelse og informationer til bestemte persongrupper, f.eks. »Winke für Pensionäre«, »Winke für Arbeiter«. I samarbejde med L. Christensen og Deichgräber udgav han den dansksprogede valgavis »Hjemstavns Røst«, som udkom i fire numre i et oplag på ca. 40.000 eksemplarer og blev omdelt af ungdomsorganisationen DJN (Deutsche Jungenschaft Nordschleswig) i alle nordslesvigske hjem.

For at tiltale alle folkelag skulle Stehr vinde mange personer til at skrive i aviserne: Bønder, arbejdere, fiskere og forfattere, hvis de fandtes (»wenn vorhanden«)⁶⁷.

Ansvarshavende for *valgfonden* var Heinrich Hänel, leder af den i jan. 1937 oprettede central for alle tyske ungdomsorganisationer »Deutsches Jugendwerk«. Han sørgede for økonomien i sammenhæng med valgkampen. I dec. 1938 lånte han 115 indsamlingsbøsser i Flensborg. Han lod dem plumbere og forsyne med teksten »Spende für Wahlfonds« og sendte dem til alle bygrupper. De ventedes tilbageleveret senest den 1.3.1939 med mindst 30 kr. i hver. Efter tømningen blev de uddelt på ny.

66. LA pk 44 og ADVN N A 4.3.

67. Brev fra Larsen til Stehr d. 18.1.1939, LA pk 44.

Ved hver tysk forsamling skulle der opfordres til at yde en skilling, og fra febr. 1939 blev der i NZ næsten hver dag trykt et opråb: »Keine deutsche Versammlung ohne die Büchse für die Wahlspende«. Tit oplyste avisen om beløb, der var indgået fra navngivne enkeltpersoner eller persongrupper.

Byvalglederne blev også sendt rundt med indsamlingslister. De skulle starte deres indsamling ved en kendt person, som antagelig ville give et stort beløb og derved være et godt eksempel for de andre.

Hänels afregning fra den 18.10.1938 viser indsamlingens resultat: Ca. 14.000 kr. mod udgifter på ca. 15.500 kr. Man havde kun været nødt til at bruge en lille andel af et tilskud fra Tyskland på 5.000 kr.

Afregningen oplyser ikke, hvem der betalte regningen fra NZ på 13.675 kr., og om de i Flensborg trykte plakater og flyveskrifter var en yderligere gave fra Tyskland. Alligevel må man sige, at indsamlingen havde givet et imponerende resultat, når man tager i betragtning, at arbejdsløsheden i byerne var stor, og at der blandt landbefolkningen herskede en så stor nød, at tvangsauktioner stod på dagsordenen.

I 1939 var den enkeltes mobilitet endnu ikke ret stor. Derfor var *biltjenesten* en særlig vigtig opgave, som blev betroet til sagfører Clausen. Alle tyske bilejere fik tilsendt et spørgeskema, i hvilket de blev bedt om at stille deres bil til rådighed mindst én gang om ugen fra 6.3. til og med valgdagen. Arkivalierne giver oplysning om mange tilsagn, ingen afslag og kun en eneste tilkendegivelse af frygt for, at der kunne ske et uheld⁶⁸, selv om bilejerne var blevet gjort bekendt med, at de ikke var forsikret ved den slags kørsel⁶⁹.

Clausen stod også for *opklæbningskolonnerne*. Det var umuligt at klæbe plakater op fra et enkelt centralt sted, når man ville nå ud til den sidste afsides krog. Derfor blev hver byvalgleder opfordret til at danne en opklæbningskolonne, bestående af medlemmer fra mindretallets ungdomsgrupper. De skulle dele flyveblade ud og klæbe plakater op om natten. Om dagen var der en for stor fare for, at modstandere, særlig socialdemokrater, hindrede dem i deres gerning.

Den taktiske fremgangsmåde fremgår af et opråb fra valgledelsen til opklæbningskolonnerne:

68. ADVN N A 4.3.

69. LA pk 44.

»... Am Sonnabend, d. 25.3. ist langsam mit dem Kleben zu beginnen. Die Arbeit ist dann täglich zu steigern ... In diesen 3 letzten Tagen muß ganz Nordschleswig bis in die äußersten Winkel mit den Flugblättern der SP überschwemmt werden«⁷⁰.

Samtidig blev byvalglederne opfordret til at sætte kolonnerne i gang: Enhver skulle opfylde sin pligt »gewissenhaft und bis zur Selbstaufopferung«⁷¹.

P. Larsen organiserede *talertjenesten* i samarbejde med den forhenværende redaktør for NZ, Julius Kähler. Valgledelsen havde i sit afgørende møde den 27.1. besluttet, at der kun måtte afholdes vælgermøder de sidste to uger inden valget. Mange af de 36 talere, der stod til rådighed, kom kun til at holde 2-5 taler, mens de 4 hovedtalere Möller, Stehr, L. Christensen og Deichgräber talte mellem 10 og op til 21 gange.

I de to uger afholdtes der 8-9 møder om dagen, hver med to talere, delvis desuden med optog og musik eller med fremvisning af en film⁷².

Peter Callesen, leder af folkegruppens biblioteksvæsen, stod for valgkampen i »*tomrummene*«, hvor han først og fremmest ville vinde de blakkede til at stemme på SP. Valgtalerne blev her gerne holdt på dansk, tit af L. Christensen og Deichgräber og med hovedvægten på økonomiske emner. P. Callesen kunne tit trække mange besøgende til ved at vise en film.

Chr. Paysen havde fået overdraget den opgave at besøge *danske vælgermøder*. Han udvidede den langt ud over det, han selv kunne præstere⁷³. Han satte sig som mål, at hvert dansk vælgermøde skulle besøges af mindst to tyskere. De uddelte flyveblade og sørgede i diskussionen for, at vælgermødet fik et tysk præg (»... daß jede Wahlversammlung eine deutschen Stempel aufgedrückt bekommt«). Det var igen ungdomsgruppe-medlemmer, der blev forpligtet til at bistå Paysen i dette arbejde.

Denne måde at deltage i danske vælgermøder på virkede så forstyrrende, at partierne af og til undlod at annoncere deres møder i aviserne. Det skete også, at kun den lokale befolkning fik tilladelse til at deltage i diskussionen.

Paysen skaffede sig flest mulige aviser, partiaviser og lokale skrifter for

70. »Klebekolonnen!« LA pk 44.

71. »An die verantwortlichen Ortswahlleiter der SP«, LA pk 44.

72. Kun én af hans film var politisk: »Die Ostmark kehrt heim«. Ellers var det underholdende film, Callesen viste: »Urlaub auf Ehrenwort«, »Unternehmen Michael« og »Der Maulkorb«.

73. Brev fra Paysen til Möller d. 3.2.1939, LA pk 44.

at finde ud af, hvor der blev afholdt »kulturelle foranstaltninger«. Han opfordrede de tyske byvalgledere til at underrette ham om alle danske vælgermøder, der kun blev bekendtgjort gennem flyveblade. Når tyskerne ikke fik adgang, skulle de stå udenfor, protestere højlydt og uddele propagandamateriale.

Journalisterne har i mange artikler og ledere i *Hejmdal* og *Jydske Tidende* klaget over, hvor irriterende det virkede på forsamlingernes danske deltagere. Artiklerne er også et tegn på, at der ikke var få tyskere, som gik med til at yde denne ubehagelige indsats.

Kredsvalglederne bar hovedansvaret for, at valgkampen forløb gnidningsløst. De skulle i deres distrikt opbygge et hierarki af sogne- og menighedsvalgledere, celle- og blokledere. De sidstnævnte holdt øje med hver eneste familie i deres blok: De uddelte informationsmateriale, gjorde opmærksom på vælgermøder, meddelte, hvem der skulle have NZ gratis i de sidste uger inden valget, kontrollerede, om tilflyttere stod på valglisten, gjorde opmærksom på, for hvem der skulle søges fri fra arbejde for at kunne gå til valg⁷⁴.

Kredsvalglederne var ansvarlige for, at alle underordnede gjorde deres pligt, og at alle informationerne nåede frem til målgruppen. De skulle forpligte parti- og ungdomsorganisations-medlemmer til at hjælpe, de måtte også henvende sig til forhenværende valgmedhjælpere⁷⁵.

3.2.4. *Hvordan blev der reageret på valgpropagandaen?*

Udfra kildematerialet må man slutte, at motivationen i *folkegruppen* var så stor, at valgpropagandaen stort set blev gennemført efter valgledeles hensigt. Men der findes enkelte forsøg på at fremføre kritik. Reaktionen herpå viser, i hvilken grad der blev handlet efter 'førerprincippet': En lærer fra Burkall, som havde fået tilsendt en indsamlingsbøsse, spurgte den 16.1., hvem der stod for indsamlingen, om det var SWV, NSDAPN

74. Korrespondencen mellem valgledelesen (v) – gennemslaget – og arbejdsgiveren (a) i Düsseldorf viser, hvilken betydning man tillagde hver eneste vælger:

8.3. v: Ansøgning om at K får fri fra sit arbejde i 2 dage for at kunne afgive sin stemme, a bliver bedt om at betale rejseudgifterne.

16.3. a: K får fri, rejsen er betalt, a beder om en dokumentation for, at K har afgivet sin stemme.

19.3. v: Takkebrev til a.

3.4. v: Dokumentation for K's stemmeafgivning.

LA pk 44.

75. Brev fra P. Larsen til Peter Kragh d. 2.2.1939 i anledning af hans udnævnelse til kredsvalgleder i Tinglev, LA pk 44.

eller NSAN, og hvem der havde udpeget valgledelsen. Han fik et skarpt svar, som gengives i uddrag:

»... Wir haben 115 Büchsen verschickt. Nur Sie scheinen nicht zu verstehen, um was es sich handelt, und hängen sich an Äußerlichkeiten, die für die Erfüllung der Aufgaben völlig belanglos sind. Ich bezweifle daher, daß sie imstande sind, in Ihrem Kirchspiel eine erfolgreiche Sammlung mit der nötigen Energie durchzuführen ...«⁷⁶.

Læreren gentog sine spørgsmål og sendte en kopi til partilederen Möller. Derved havde han diskvalificeret sig som en værdig medhjælper og blev opfordret til at sende indsamlingsbøssen tilbage.

Et svar fik han ikke på sine spørgsmål, som var fuldtud berettigede, da SWV officielt endnu stod for folkegruppens politiske arbejde, mens der i valgledelsen udelukkende var pg'ere (Parteigenossen). I følgeskrivelsen til indsamlingsbøssen stod der nok »... wurde zwischen Vertretern aller deutschen Organe ... vereinbart, unverzüglich mit einer Einsammlung zu beginnen«. Men et svar på lærerens spørgsmål ville have givet oplysning om kompetencefordelingens tilblivelse.

Plakataktionen blev ikke kun kritiseret i den danske presse. I den sidste fase har den også ført til kritik indenfor folkegruppen. I et brev fra Haderslev til organisationens leder hedder det:

»Hier wird nur geklebt, um den Gegner zu reizen, aber nicht, um aufzuklären; denn die Zettel werden meistens dort angeklebt, wo man weiß, daß der Besitzer sie ... wieder entfernen wird ... Bei mir wird aber nicht geklebt, dagegen bei meinem Nachbarn ..., der die Dinger sofort entfernt«⁷⁷.

Lignende udskejelser må være sket før og blev ikke godkendt af valgledelsen. I NZ blev der den 28.3. med store bogstaver trykt et opråb til alle opklæbningskolonner, om at de kun måtte klæbe plakater op på steder, hvor ejeren havde givet tilladelse dertil.

Der var folketyskere, som ikke så sig i stand til åbent at unddrage sig det pres, de følte sig udsat for. Af et brev fra Rødding, skrevet dagen efter valget, fremgår det, at tyskere, som ikke ville støtte NSDAPN, havde givet efter for presset om at gå til valg, men de havde stemt blankt.

76. Brev fra valgledelsen d. 18.1.1939, LA pk 44.

77. Brev til Kähler d. 28.3.1939, LA pk 44.

Den ihærdige tyske valgpropaganda modsvarede fra *dansk side* på flere måder: Danske Samfund udvidedes til at omfatte hele Nordslesvig som »Dansk Samraad«⁷⁸. Det var en sammenslutning på tværs af alle danske demokratiske partier. Den var blevet stiftet i 1933 i grænseområdet som modvægt mod den tyske folkegruppes nazificering.

Det kommunistiske parti undlod at stille op for at undgå et spild af stemmer og rådede sine medlemmer at stemme på liste A. Bondepartiet fik af samme grund en kandidat med på Venstres liste.

I nogle områder byggedes der en valgorganisation op, som kunne stå mål med den tyske. Jes Caspersen har i sine erindringer skildret den for Åbenrå. Valgkampen blev her ført fra et nydannet »Dansk Kontor« med tillidsmænd for hver gade. De oprettede f.eks. et kartotek, i hvilket der blev markeret med farver, hvem der var dansk, tysk, blakket og mere dansk orienteret eller blakket, men mere tysk orienteret⁷⁹.

Tyskerne blev nøje observeret i deres adfærd. De mindste ulovligheder blev meldt til politiet og omtalt i aviser og tidsskrifter. Det voldte f.eks. stor modstand, at der fra den nationalsocialistiske skole i Plön kom tre grupper af elever, i alt ca. 150 unge mænd og 21 lærere. De deltog i opmarch og vælgermøder fra den 25.3. indtil valgdagen. Deres færden er blevet meget omtalt, ikke kun i samtidige aviser og tidsskrifter, men også i den senere historiske litteratur⁸⁰.

Udfra kilderne kan følgende kendsgerninger omkring deres indsats fastslås: Valgledelsen hilste plönernes tilbud om at komme til Nordslesvig med glæde, men vendte sig imod, at lærerne holdt valgtaler. De var nok uddannede talere, men de var ikke tilstrækkeligt kendt med situationen i Nordslesvig. Dog kunne en kort tale på 10 min. være til gavn, »damit auch von Deutschland aus das nationalsozialistische Gewissen noch

78. A. Svensson, *Dansk Samraad*, Sønderjyske Årbøger 1951, s. 1-113.

79. Caspersen, s. 119 ff.

80. F.eks. »Rigstyske plakatsmørere«, *Jydske Tidende* d. 29.3. »Tilsvining af Vinduer og lignende med Valgopraab fortsættes ved 'autoriserede Klæbekolonner' ... fra den holstenske Naziskole i Plön ...«, *Grænsevagten* 1939, s. 160.

»Det havde været et ubehageligt træk i valgkampen, at unge mænd fra en nationalsocialistisk førerskole i Plön var sendt til Nordslesvig for at være med til at klæbe tyske valgplakater op«. (Fink s. 113).

»De skal være blevet indsluset for at virke som uniformerede klæbekolonner« (Caspersen s. 122).

»In der Endphase des Wahlkampfes zogen die Deutschen auch uniformierte Jugendliche aus der sogenannten nationalpolitischen Erziehungsanstalt in Plön südlich der Grenze heran. Diese halfen z. B. beim Aufkleben von Wahlplakaten und Austeilen von Flugblättern«. (Tägil s. 133).

etwas geschärft wird«⁸¹. Elevernes indsats blev fastlagt af den udvidede valgledele den 23.3. En musikgruppe på 52 elever og 7 lærere skulle optræde 10 gange, en spillemandsgruppe på 51 elever og 7 lærere 12 gange og en cyklistgruppe på 48 elever og 7 lærere uden instrumenter 8 gange.

Dagen før deres indrejse blev politiadjutanten for de sønderjyske landsdele gjort bekendt med, at folkegruppen ventede plönerne, og han underrettede justitsminister Steincke derom. Denne kunne dog ikke se noget grundlag for at nægte dem indrejsen, men han blev derefter løbende underrettet om deres adfærd.

Dagen efter elevernes ankomst henvendte en tysk lærer fra Sønderborg sig til valgledele og meddelte, at kriminalpolitiet havde spurgt, om plönerne havde en arbejdstilladelse til at medvirke ved offentlige koncerter. P. Larsen aftalte telefonisk med læreren, at han ved en gentagen forespørgsel skulle sige til politiet, at eleverne under en rejse gennem Nordslesvig var blevet bedt om at lave lidt musik, men at de ikke fik nogen løn⁸².

Natten til den 28.3. blev tre 16-18 år gamle plönere opdaget ved plakatoptklæbning og udvist fra Danmark den næste dag. Natten til den 30.3. hjalp en lærer og en elev med at klæbe plakater op i Brøns og i Rejsby. Også de blev under deres gerning grebet af politiet og landsforvist⁸³. Der er ikke noget, der tyder på, at plönernes plakatoptklæbning var planlagt fra folkegruppens eller fra deres skoles side.

Artikler i danske aviser gav anledning til, at politiet kontrollerede elevernes påklædning, men det viste sig, at de ikke var uniformerede, ganske få var iført skaftstøvler, og nogle enkelte udskiftede efter anmodning fra politiet deres brune overfrakker. Flere »lovovertrædelser« kunne justitsminister Steincke ikke nævne på en forespørgsel fra kommunisterne i folketinget⁸⁴.

I NZ blev plönerne ikke omtalt. Der blev annonceret med spillemands- og fanfareoptog, uden at det blev afsløret, hvor musikanterne kom fra.

Selv om de hverken blev indsat som opklæbningskolonner eller var uniformerede, har Harboe Kardel ret, når han om deres virkning siger: »Eifrig hatten die Schüler der staatlichen Bildungsanstalt in Plön mit Blasmusik geholfen, ... hatten aber die Dänen noch kräftiger wacherütelt als die Deutschen«⁸⁵.

81. Brev fra P. Larsen til lærer Brandt i Plön d. 27.2.1939. LA pk. 44.

82. Breve fra d. 27.2., 16.3. og 27.3. og protokol fra d. 23.3. LA pk 44.

83. Grænsevagten 1939, s. 160 og s. 268 ff.

84. Grænsevagten 1939, s. 267.

85. Kardel, s. 168.

Folkegruppen overreagerede ligeledes, når den følte sig forurettet, f.eks. efter »knippel-indsatsen«: NZ skrev den 15. og 16.3. med overskrifterne »Der Gummiknüppel regiirt« og »Tschechische Methoden?«, at politimænd havde slået to tyskere med en knippel ved et dansk vælgermøde. Politiet blev anklaget, der blev fremlagt lægeattester, i hvilke der står noget om en rød stribe på få cm, som kunne være forårsaget under en voldshandling. Klagen blev tilbagevist⁸⁶, og den 30.3. fulgte igen en stor artikel i NZ »Wir marschieren weiter trotz Terror und Boykott«. Det er vanskeligt at afgøre, hvad der reelt var sket. Dog ser det ud til at have været en ren bagatel: To unge havde foran Folkehjem i Åbenrå uddelt flyveblade og var blevet bortvist af politifolk. De havde fjernet sig meget nølende og senere deltaget i en demonstration foran politikontoret. Der var de kommet ind i et slagsmål og havde fået et par ganske ubetydende blesurer.

Man må spørge, om en sådan måde at føre en valgkamp på er velegnet til at vinde stemmer. Ligeledes, om NSDAPN var berettiget til at føre valgkampen på sine egne præmisser på hele folkegruppens vegne. Og hvis der var grupper, som hellere ville have ført valgkampen på en anden måde, hvordan de så i givet fald gjorde sig gældende, og hvad de opnåede. Svaret på det første spørgsmål kan aflæses af valgresultatet (kap. 4). De øvrige spørgsmål søges besvaret først.

3.3. NSDAPN's kamp om overherredømmet

Partiet rådede allerede inden valgkampen over hele organisationsapparatet. Det betonedes så ofte og indtrængende, at der herskede enighed om fremgangsmåden, at man kan nære mistanke om, at det derved ville dække over en vis usikkerhed.

To kilder kan bekræfte denne formodning, den i forordet omtalte fortrolige skrivelse, som i de første dage af marts måned blev lanceret i tyske og danske kredse, og et todelt valgopråb i NZ fra 18.3. (bilag 5b).

3.3.1. Hvilke grupper var der indenfor folkegruppen?

Den *fortrolige skrivelse* (bilag 5a) er underskrevet af A. Freiberg, forsikringsinspektør og distriktsleder for SWV i Tønder, og Hans Schmidt-Oksbøl. Freiberg havde i efteråret 1938 afløst Jep Nissen som kommissarisk formand for NSAN og udnævnt Schmidt-Oksbøl til partiets næstformand.

86. Lægeattester, anklage fra P. Larsen, stillingtagen fra politiet, anklagens tilbagevisning, forpligtelse til at skrive en berigtigelse i NZ, LA pk 44.

NSAN, det første tyske naziparti i Nordslesvig fra 1933, havde under skiftende »Landesführer« – fra sept. 1934 Jep Nissen – forårsaget stor uro indenfor folkegruppen. På initiativ af gauleder Lohse blev NSAN i juli 1935 sammen med flere andre nationalsocialistiske partier afløst af NSDAPN. De andre partier var først og fremmest DNSAN under P. Larsen og Deutsche Front under Schmidt-Wodder. Möller, et forhenværende NSAN-medlem, blev udnævnt som partifører for det nye parti.

Mange NSAN-medlemmer skiftede efterhånden over til det nye parti, nogle endda til SK, f.eks. Chr. Bruhn. Men partiet lod sig ikke opløse og kæmpede i flere år forgæves om en fornyet anerkendelse fra de tyske myndigheder som det eneste ægte nazipati. NSAN's resterende medlems-tal i 1939 kan ikke opgøres.

Freiberg og Schmidt-Oksbøl tog i den fortrolige skrivelse afstand fra tre punkter i NSDAPN's politik – uden at nævne partiet – og opfordrede de tysksindede til at tilslutte sig deres holdning: De tog Hitlers udtalelser om grænsen bogstaveligt. De håbede på, at de nationale problemer på et senere tidspunkt ville kunne løses ad fredelig vej. De ville først og fremmest arbejde for en dansk-tysk tilnærmelse, som skulle afløse det bestående modsætningsforhold og danne grundlag for en løsning af de nationale problemer. Det var en kovending i forhold til partiets tidligere indstilling. I partiavisen »N. S. Stoßtrupp« havde mottoet været »Wir wollen zurück zum Reich«⁸⁷.

Få dage efter offentliggørelsen lod Schmidt-Oksbøl sig opstille som kandidat nr. 4 på SP's liste.

Det *todelte opråb* (bilag 5b) i NZ er fra den 18.3. Den ene halvdel er underskrevet af Jens Möller og den anden af Johannes Schmidt. Læserens første indtryk er: Det tilbageværende folketingsmedlem overgiver roret til sin efterfølger.

Indholdet gør dette indtryk til skamme. Overskriften foregiver, at alle kræfter er rettet mod det store mål, mens teksterne viser forskellige syn på samme sag. I Möllers opråb er valget det vigtigste siden 1920, i Schmidts et af mange, der vil følge efter.

Efter Möller er det enhver tyskers pligt at vise, at han er en del af det nye folkefællesskab, og at nationalsocialismen vil overvinde alle forhindringer. Hos Schmidt betyder den seneste udvikling i Tyskland, at enhver tysker har

87. N. S. Stoßtrupp d. 19.7., 2.8. og 20.8.1937. Fra jan. 1938 stod der i avisens hoved: »Ziel des Kampfes: Zurück zum Reich!« og »Kampfgorgan der NSAN zur Befreiung Nord-schleswigs«. I 1939 var avisen indstillet.

pligt til at påtage sig et ansvar for fred mellem folkene. Begge opfordrer til at stemme tysk, Schmidt for at løse den omtalte opgave, Möller for at sejre.

Ingen af dem nævner det parti, de opfordrer til at stemme på, Schmidt antyder skepsis overfor sine efterfølgere. Vil de mon erkende deres ansvar og vise sig det værdigt? Möller skriver under som fører for et parti (NSDAPN), der ikke stiller op til valget. Han opfordrer mennesker, der ikke er medlem af hans parti, til at stemme på et andet ikke navngivet parti (SP), hvis spidskandidat han er, uden at sige noget derom.

Han taler til tyskerne, som om de alle var medlemmer af hans parti, betegner sejren som sikker og lader samtidig en person komme til orde i op-råbet, som ikke er hans partifælle.

De, der dengang har læst valgopråbene grundigt, må have indset, at folkegruppen var splittet, og at der herskede nogen usikkerhed, om SP ville få den ønskede opbakning fra folkegruppens egne rækker.

De to kilder viser, at der var mindst to grupper, der ikke lå på linje med NSDAPN, som udadtil førte ordet: NSAN og Schmidt-Wodders tilhængere i SWV⁸⁸. Vi har i dag mulighed for at analysere, hvorledes de gjorde sig gældende i valgkampen, og hvorfor de gav efter over for NSDAPN.

3.3.2. *Hvad gjorde grupperne for at gøre sig gældende?*

Flere breve og et protokolat skaber en vis klarhed over, hvilken hensigt NSAN havde med den *fortrolige skrivelse*, hvorfor den blev offentliggjort, hvilken betydning den fik for selve NSAN, og hvordan den påvirkede valgkampen.

Den 17.1. holdt ca. 20 NSAN-medlemmer et møde i Tinglev. Der er tilsyneladende ikke blevet ført protokol, men Tinglev-kredsens valgleder Peter Kragh har omtalt det i et brev til Möller den næste dag. Kraghs svigerfar, åbenbart initiativtager til mødet, havde forinden udtalt overfor sin svigersøn, at hensigten var at opløse partiet og overføre alle medlemmer til NSDAPN. Efter mødet havde han ikke udtalt sig under henvisning til sin tavshedspligt. Kragh skrev:

»Ich kann dieses ... Schweigen nicht erklären, besonders nicht, wo ich kürzlich mit Freiberg eingehend gesprochen habe und die Auflösung der NSAN doch sicher gestern abend Gegenstand der Beratung gewesen ist. Ich möchte annehmen, daß sie etwas planen, was noch nicht bekannt werden darf.«⁸⁹

88. Et brev fra Schmidt-Wodder fra d. 26.1.1939 er et tegn på, at han mindst i Haderslev og i Tønder havde tilhængere, som ønskede, at han kandiderede for folketinget igen. LAS 182.

89. LA pk 44.

Efter at gauleder Lohse i okt. 1938 havde taget afstand fra partiet og dets leder Jep Nissen, var partiet åbenbart så svækket, at det enten måtte gå helt i opløsning eller starte et nyt fremstød. Man gjorde det sidste.

På Tinglev-mødet må det være blevet besluttet at anmode Schmidt-Wodder om at stille op til folketingsvalget igen. For han skrev den 26.1. i et brev, at Schmidt-Oksbøl og Freiberg havde opsøgt ham og på NSAN's vegne bedt ham om at kandidere igen. Den samme opfordring havde han fået fra Haderslev-kredsens SWV⁹⁰.

I løbet af de følgende uger skrev Freiberg den fortrolige skrivelse. Han fik Schmidt-Oksbøl til at være medunderskriver og lod den trykke på rødt papir. Schmidt-Oksbøl fremlagde den til diskussion ved et møde, han indbød til den 21.2. i Sønderborg.

Den overleverede beretning om dette møde er skrevet af en unavngiven person. I indledningen står der: »Aus den Aussagen unserer Pg, die teils an der Versammlung teilnahmen, teils die Besprechung in Bruchstücken von außen mit angehört haben«⁹¹. Skribenten havde altså ikke deltaget i mødet og stod kritisk over for NSAN, idet han omtalte de 40 tilstedeværende som 35% kværunter og kendte »Quertreiber«, 25% uvidende medløbere og 40% borgere, som følte sig presset (»die sich an die Wand gedrückt fühlten«).

De 35% kværunter må have udgjort ca. 14 personer. Disse ville i henhold til beretningen danne en ny »Volksgemeinschaft«, Schleswigsche Partei, som hver tysker overfor den danske stat ville kunne være bekendt at være medlem af, og som den fortrolige skrivelse skulle danne grundlag for. Derved skulle man kunne overvinde opsplittelsen i de to nazistiske partier NSAN og NSDAPN og de borgerlige (SWV). Disse var gennem den nuværende diktatoriske politik fuldstændig sat ud af spillet. Ligeledes var Schmidt-Oksbøl sikker på, at man på dette grundlag ville kunne få Schmidt-Wodder til at kandidere igen.

I en flere timers diskussion blev etableringen af en sådan organisation forkastet, men man vedtog alligevel at anmode Schmidt-Wodder om endnu engang at kandidere til folketinget. Hvis han afslog, skulle det pålægges Möller at følge en mere moderat kurs og at optage det samlede NSAN i sit parti. Hvis han ikke gav efter, ville NSAN true med at 1) offentliggøre den fortrolige skrivelse, 2) opfordre Schmidt-Wodder til at stille op i Tønder-kredsen, og 3) udgive et eget ugeblad »Volksbote« med Freiberg som redaktør.

90. Schmidt-Wodders udkast til sit afslag, LAS 182.

91. LA pk 44.

Schmidt-Wodder stod fast på sin beslutning om ikke at kandidere⁹². Derefter valgte Freiberg og Schmidt-Oksbøl hver sin vej. Schmidt-Oksbøl ville med truslen om at offentliggøre den fortrolige skrivelse vinde de udenforstående og tvinge NSDAPN ind på sin linje – med eller uden Möller. Freiberg ville derimod med det samme viderebringe den til forskellige personligheder⁹³.

Schmidt-Oksbøl så nu ingen anden udvej end selv at kandidere for SP, i håb om at ændre kursen indefra. Hans valgopråb »Nach eigenem Gesetz«⁹⁴ viser et forsøg i denne retning. Oprindeligt havde han skrevet det som bidrag til det første nummer af »Volksbote«⁹⁵. Hans adfærd indbragte ham den bebrejdelse fra Freiberg, at han havde ladet sig indfange af modparten og herved svigtet sit eget parti og i særdeleshed ham som formand⁹⁶.

Uenigheden mellem Freiberg og Schmidt blev ikke alment kendt indenfor NSAN. Mange partimedlemmer skrev til Schmidt, hvor uforstående de stod overfor hans kandidatur. Der fremkom forslag om at opstille en egen liste, nogle truede med at ville stemme blankt⁹⁷, andre opfordrede ham til at trække sin kandidatur tilbage⁹⁸. Jeg har ikke fundet nogen positiv reaktion fra NSAN's side. Der foreligger derimod mange breve, i hvilke Freibergs offentliggørelse af den fortrolige skrivelse bliver hilst med tilfredshed⁹⁹.

Striden mellem Freiberg og Schmidt-Oksbøl var formodentlig den sidste anledning til, at NSAN gik i opløsning kort efter valget.

Det *todelte opråd* er også resultatet af en beslutningsproces: Omkring den 5.2. tog Schmidt-Wodder afsked med sine vælgere med et skrift på 11

92. Schmidt-Wodder regnede med, at folkeafstemningen d. 23.5. ville få en forfatningsændring og dermed et folketingsvalg til efteråret 1939 som følge. Dette valg anså han for at være mere betydende end forårsvalget, og til det var han villig til at kandidere igen. Brev fra d. 16.3.1939, LAS 399.71.

Forfatningsændringen blev nedstemt ved folkeafstemningen da der manglede 0,54% i de nødvendige 45%.

93. Brev fra Schmidt-Oksbøl til Schmidt-Wodder d. 23.3.1939, LAS 182.

94. LA pk 44.

95. ADVN N I 2.28.3. Tidsskriftet blev ikke trykt dengang. Men Schmidt-Oksbøl har i 1968 for anden gang ved hjælp af et tidsskrift »Der Nord-Schleswiger Volksbote« prøvet på at etablere et tysk-dansk samarbejde, men igen uden held. Tidsskriftet blev kun trykt i 2 numre: Juni 1968 og april 1969.

96. Se breve fra Freiberg til Schmidt-Oksbøl, ADVN N I 2.28.1. og Schmidt-Oksbøls redegørelse i et brev til Schmidt-Wodder d. 23.3.1939, LAS 182.

97. Brev fra en mand i Rødding d. 2.4.1939, LA pk 44.

98. ADVN N I 2.28.1.

99. Breve til Schmidt-Oksbøl fra marts 1939, ADVN N I 2.28.1.

sider: »Das nationale Ringen in Nordschleswig. Was erreicht ist, und was werden muß. Ein Wort zur Besinnung«.

Dette skrift blev livligt kommenteret som hans testamente, særlig i den danske presse og gennemgående med følgende indhold: Vi har aldrig været enige i Pastor Schmidts indstilling til grænsen, men han har altid og alle vegne skabt agtelse og tillid hos sine omgivelser. Hans afskedsskrift markerer en udpræget modsætning til den tyske folkegruppes nuværende ledere¹⁰⁰.

For at modvirke dette indtryk, offentliggjorde København-korrespondenten for Flensburger Nachrichten Hans Schröder et interview med Schmidt i NZ, i hvilket han nægtede at kritisere sine efterfølgere på forhånd¹⁰¹.

Reaktionen på Schmidts afskedsskrift må have gjort Möller betænkelig. Han beordrede Pg Peter Callesen, som havde et godt forhold til Schmidt, til at forsøge at få denne til at underskrive et valgopråb sammen med Möller og landretssagfører Clausen, både Pg og formand for både SK og SWV. I et brev til Möller afslog Schmidt dette¹⁰².

Han skrev: »... ich kann nicht loyaler gegen Sie sein. Ich weiß, daß Ihre Mitarbeiter schon lange wünschten, daß Leute meiner Art abtreten ... Ich selbst glaube, daß der Weg nach vorne nicht von heut auf morgen zurückgelegt werden kann, und rechne mit der Möglichkeit, daß Deutschland noch eine Stunde ernster Entscheidung bevorsteht. Jetzt treten Sie vor ... Ich trete zurück. So entspricht es der Sachlage und der Ehrlichkeit«.

Brevet afspejler en blanding af resignation og frygt for nazismens fremtid, ikke kun i Nordslesvig, men også i Tyskland. Samtidig giver det udtryk for ønsket om på én gang at modvirke en splittelse af folkegruppen og at forblive tro mod sin egen overbevisning. Schmidt vidste, at han blev nøje observeret af den danske presse, men at han på den anden side var den eneste, der uden at stå NSDAPN nær alligevel havde en mulighed for at ytre sig i NZ.

Formodentlig har denne mulighed været afgørende for, at han efter en samtale med Möller gik med til at offentliggøre det todelte opråb¹⁰³. Det gav ham en mulighed for selv at formulere den tekst, som blev forsynet

100. Nationaltidende d. 7.2., 17.2., 18.2.; Berlingske Tidende d. 7.2.; Socialdemokraten d. 7.2., 21.2., 22.2.; Flensborg Avis d. 22.2.; Kristeligt Dagblad d. 26.2.; Hejmdal d. 18.2.; 22.2.; Dannevirke d. 18.2.1939.

101. NZ d. 21.2.1939.

102. Brev fra Schmidt-Wodder til Möller, udateret, LAS 182.

103. Senere randnotits (med blyant) på brevet (note 102).

med hans underskrift. Den 9.3. skrev Callesen et takkebrev til Schmidt. Aftalen er altså blevet truffet inden kandidatopstillingen den 12.3.

Forinden havde Schmidt sammen med Möller og Clausen været med til at skrive under på en opfordring til en indsamling. Den blev flere gange trykt i NZ. Senere anmodninger om at understøtte NSDAPN i valgkampen har Schmidt afslået. »Ginge ich weiter, würden die verschiedenen politischen Auffassungen aufeinander prallen«¹⁰⁴.

Men han skrev den 1.4. sit eget valgopråb i NZ. Det er det eneste eksempel på, at en holdning kom til udtryk, uden at være godkendt af NSDAPN. Schmidts opråb adskiller sig endnu tydeligere fra den jargon, man ellers finder i NZ de sidste dage inden valget, end hans bidrag til det delte opråb. Schmidt skrev:

»Wir wollen unserem Volksnachbarn ehrliche Achtung entgegenbringen, so war es unsere alte Losung, so ist es die neue nationalsozialistische Linie. Das wollen wir tun als Deutsche, die sich mit heißem Herzen zu ihrem Volk bekennen ... Vor allem gilt es zu erreichen, daß jeder auf seinem Boden sicher wohnen und arbeiten kann ...«

3.3.3. Hvorfor dominerede NSDAPN?

På denne baggrund virker NZ's beretning om kandidatopstillingen ikke kun som en evig, næsten bevidstløs gentagelse af de samme slagord, men som et udtryk for en umådelig lettelse over, at en stor fare var overstået:

»Alle Beschlüsse in voller Einmütigkeit gefaßt ... Es gereicht allen Vertretern zur Ehre, daß die Entscheidungen in voller Einmütigkeit gefaßt wurden, so daß das Deutschtum als geschlossene Front in den Wahlkampf eintritt. Damit sind die Hoffnungen auf eine eventuelle deutsche Uneinigkeit wieder einmal zerplatzt ... geht das Deutschtum in nie dagewesener Geschlossenheit in den Wahlkampf hinein und trägt schon die Gewähr des Erfolges in Händen ...«.

Taler af Möller og Clausen ved samme lejlighed bærer lignende præg. Clausen kalder kandidatopstillingen et »Höhepunkt volklicher Geschlossenheit« og appellerer til at vise den samme enighed ved valget. Hermed viser han, at man nok har vundet et slag, men slet ikke er så sikker på sejren, som man foregiver.

104. Kopi af et svar til Jep Schmidt, udateret, LAS 182.

Denne enighed var blevet opnået gennem en raffineret taktisk manøvre. Opstillingsmødet blev annonceret i NZ den 8.3., undertegnet af »Hauptvorstand des SWV, Dr. Clausen, Vorsitzender«. Der blev indbudt til et hovedbestyrelsesmøde den 12.3. kl. 13 og til et delegeretmøde kl. 14. Kun de i kredsforamlingerne valgte delegerede havde adgang og stemmeret og skulle sørge for, at de til det formål fik udstedt en legitimation af deres kredsleder. Det gav kredslederen en mulighed for at manipulere. Han kunne sørge for, at de delegerede, der var Pg, i hvert fald fik deres legitimation, mens han lod de andre selv tage initiativet. Alle kredsledere var Pg-ere og medlemmer af valglelsen. De kendte altså den kritiske situation.

Hovedbestyrelsen, som overvejende bestod af Pg-ere, havde kandidatlisten færdig, inden delegeretmødet begyndte¹⁰⁵, og forelagde den som en enstemmig beslutning. De 80 delegerede, som »ikke alle var Pg-ere«¹⁰⁶, fik altså næsten ingen chance for at tænke sig om, inden de godkendte listen. Der var tilsyneladende heller ingen grund til ikke at gøre det, for alle tre grupper var tilgodeset: 4 kandidater fra NSDAPN, 2 som tilregnes NSAN¹⁰⁷ og 2 fra SWV. Det viste sig dog at være værdiløst, da der – åbenbart først efter at listen var godkendt – med »overvejende flertal« blev stemt for en bunden liste, de første to kandidater var Pg-ere, alle andre stod på en håbløs plads, NSANerne på nr. 3 og 4, SWV'erne på de sidste numre 7 og 8.

Et enigt NSAN, en større indsats fra de ikke-nazistiske SWV'ere eller succes med dannelsen af folkefællesskabet kunne måske have forhindret en så klar afgørelse til fordel for NSDAPN. Nu havde det imidlertid vundet overherredømmet og kunne med Organisationsamt, Amt für Presse und Propaganda og NZ føre en uhindret kamp, ikke kun for at vinde socialdemokrater og blakkede, men også for at pålægge hver tysker at stemme på SP.

4. Valgets resultat

Planen ser ud til at være lykkedes: SP fik 15016 stemmer, en stigning på 2517 eller fra 15,45% i 1935 til 15,9% og dermed den største andel, det nogensinde har opnået i Nordslesvig. Det skyldes den store valgdeltagelse på 92,4% mod 79,2% i hele Danmark, at den relative andel ikke steg mere end 0,45%.

105. NZ d. 13.3.1939.

106. KNS d. 13.3.1939.

107. I grunden er det uretfærdigt at regne Chr. Bruhn som kandidat fra NSAN (Tägil s. 131, Lenzing s. 152). Han var gået over i NSDAPN og blev derfor i sit gamle parti foragtet som en forræder. (Breve til Schmidt-Oksbøl fra marts 1939, ADVN N I 2.24.).

De første to kandidater Möller og Deichgräber fik hhv. 6162 og 2505 personlige stemmer. Schmidt-Oksbøl og de to ikke-nazistiske SWV-kandidater fik tilsammen kun 855 stemmer. Dermed havde de to grupper vist sig betydningsløse.

Det er blevet meget diskuteret, om det lykkedes at vinde socialdemokraterne og de blakkede. Det er måske sket i nogle enkelte tilfælde, men bestemt ikke i stort omfang. Afhængig af hvilke forventninger man havde i forvejen, kunne man indenfor folkegruppen vurdere resultatet som en sejr eller som et nederlag.

5. Konklusion

I litteraturen fokuseres der på, at den tyske folkegruppes valgparole – eller i det mindste dens hovedformål – ved folketingsvalget den 3.4.1939 var at skabe forudsætningen for en grænserevision. En revision af grænsen var efter 1920 et af folkegruppens hovedmål og stod som sådan i SWV's statutters §§1 og 2. Det mistede ikke sin betydning i nazitiden og blev først opgivet i 1945.

Men det var ikke planlagt, at grænserevisionskravet skulle spille en rolle ved dette valg. Det kan hverken føres tilbage til en beslutningsproces i valgledelelsen eller til en »Führer-befehl«.

Mens valgkampen var i gang i Danmark, blev Böhmen og Mähren omdannet til et tysk protektorat den 15.3. og Memelland indlemmet i Tyskland den 22.3. Disse begivenheder fik nogle tyske valgagitorer i Nordslesvig til at trække en linje frem til en ophævelse af Versailles-traktatens afgørelser angående den dansk-tyske grænse, selv om dette var i modstrid med både aftalerne fra juli 1935 og med udtalelser af Hitler fra både sept. 1938 og jan. 1939.

Grænserevisionskravet blev kun inddraget af få – omend særlig fremtrædende – valgagitorer og først i den allersidste fase af valgkampen. Da det skete i sammenhæng med Tysklands grænseflytninger mod øst, har det vakt stor opsigt i den danske presse.

Den officielle valgparole »Kampf um Lebensraum« blev defineret som en kamp for løsningen af de økonomiske problemer, som var endnu større i Nordslesvig end i det øvrige Danmark.

Med denne parole optrådte den tyske folkegruppe som talerør for hele den nordslesvigske befolkning og ville i særdeleshed vinde de tyske socialdemokrater og de blakkede til at stemme på SP.

Det bevirkede, at de danske partier fandt sammen til et enestående sam-

arbejde, med det resultat, at stemmeprocenten i Nordslesvig langt oversteg den i det øvrige Danmark.

Samtidig med valgkampen førte tre grupper indenfor folkegruppen en indbyrdes kamp for at gøre sig gældende. NSAN, det første nazistiske parti fra 1933, gjorde flere forsøg på at påvirke valgkampen, i første række med det mål at etablere en dansk-tysk tilnærmelse. Disse forsøg slog fejl, da der opstod en strid mellem formanden og næstformanden om den nødvendige fremgangsmåde.

SWV, folkegruppens ældste politiske forening fra 1920, var i 1939 endnu officielt ansvarlig for forberedelsen af valget. Men SWV var så gennemsyret af det i 1935 dannede og af Slesvig-Holsten og Berlin anerkendte naziparti NSDAPN, at foreningen mistede magten. Folkegruppens mangeårige eneste folketingsmedlem Schmidt-Wodder, der ikke blev anset som nazist, nød ikke mere den nødvendige anerkendelse fra det nazistiske Tyskland og kunne med sine formaninger næppe påvirke NSDAPN's fremgangsmåde. Han følte sig nødsaget til at udtale sig meget tilbageholdende for ikke at splitte tyskerne og i særdeleshed for ikke at give de danske partier anledning til at bruge uenigheden som grundlag for deres egen propaganda.

NSDAPN gik af med sejren. Det havde i forvejen alle forudsætninger for at bestemme valgkampens organisation, idet det rådede over et »Organisationsamt«, et »Amt für Presse und Propaganda« og havde den eneste tyske avis i Nordslesvig, NZ, som sit talerør. Disse fordele blev udnyttet til det yderste i en meget velorganiseret, aggressiv valgkamp.

Det eneste punkt, hvor NSDAPN tog hensyn til de to andre grupper, var kandidatopstillingen, men så snart partiet havde opnået, at kandidatlisten blev anmeldt som en bunden liste, var NSAN's og SWV's kandidater degraderet til at vinde stemmer uden at have den mindste chance for at blive valgt.

Valgresultatet viste, at dette sidste sikkerhedsnet havde været overflødigt. Spidskandidat og partifører Jens Möller fik næsten halvdelen af alle SP's stemmer.

Litteratur

Fremstillinger

- Andersen, Richard, *Danmark i 30'erne*, København 1968. (Andersen).
- Becker-Christensen, Henrik, *Det tyske mindretal i Nordslesvig 1920-1932*, Åbenrå 1990. (Becker-Christensen).
- Beretning til Folketinget, afgivet af den af Tinget under 25.10.1950 nedsatte Kommission i henhold til Grundlovens § 45 bd. XIV. *Det Tyske Mindretal under Besættelsen*, København 1953. (PKB).
- Callesen, Gerd, *Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924*, Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 21, Åbenrå 1970. (Callesen 1970).
- Callesen, Gerd, *Fred ved grænsen*, s. 92-105 i *Vandkunsten* 7/8 København 1992. (Callesen 1992).
- Caspersen, Jes Peter, *Sådan var det*, Åbenrå 1990. (Caspersen).
- Christensen, Lorenz, *Hjemmetyskheds-Problemet*, s. 220-254 i *Sønderjyske Årbøger* 1929. (Christensen).
- Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig (udg.), *Materialien zur Geschichte Schleswigs*, Åbenrå 1976. (Materialien).
- Elklit, Jørgen, Johan Peter Noack og Ole Tonsgaard, *Nationalt Tilhørsforhold i Nordslesvig. Resultatet fra en interviewundersøgelse*, København 1978. (Elklit).
- Eskildsen, Claus, *Den nationale Stilling 1939*, s. 229-258 i *Sønderjysk Månedsskrift* 1938/39. (Eskildsen).
- Fink, Troels, *Sønderjylland siden Genforeningen*, København 1955. (Fink).
- Hansen, Ernst Siegfried, *Kurier der Heimat*, Bielefeld 1955. (E. S. Hansen).
- Hansen, Niels, *Tyske Udtalelser om Grænserevisionskravet*, s. 424-449 i *Festskrift til H. P. Hanssen*, Åbenrå 1932. (N. Hansen).
- Hoffmann, Erich, *Grundlinien der Geschichte der deutschen Volksgruppe in Nordschleswig von 1920-1955*, s. 1-83 i *Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig*, Heft 61/62, Åbenrå 1990. (Hoffmann).
- Hopp, Peter og Mogensen, Carsten, *Osterstorm/Påskeblæsten 1933*, Flensburg 1983. (Hopp).
- Jacobsen, Hans-Adolf, *Nationalsozialistische Außenpolitik 1933-1938*, Frankfurt 1968. (Jacobsen).
- Jessen, Christian (udg.), *Fårhus 1945-1949*, Husum 1987. (Jessen).
- Jürgensen, Wilhelm, *Nordschleswig-Fibel*, Flensburg 1939.
- Kamphövener, Morten, *Hvad er en hjemmetysker?* s. 199-208 i *Sønderjysk Månedsskrift*, Åbenrå 1969. (Kamphövener).
- Kardel, Harboe, *Fünf Jahrzehnte in Nordschleswig*, Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 22, Åbenrå 1970. (Kardel 1970).
- Kardel, Harboe, *Grenzlandmelodie in Dur und Moll*, Neumünster 1975. (Kardel 1975).
- Lenzing, Hilke, *Die deutsche Volksgruppe in Dänemark und das nationalsozialistische Deutschland (1933-1939)*, Bonn 1973. (Lenzing).
- Lumans, Vadis O., *The Nordic Destiny: The Peculiar Role of the German Minority in North Schleswig in Hitler's Plans and Politics for Denmark*, *Scandinavian Journal of History* 1990, Vol. 15, No 2. (Lumans).
- Noack, Johan Peter, *Det tyske mindretal i Nordslesvig under besættelsen*, København 1974. (Noack).
- Rerup, Lorenz, *Slesvig og Holsten efter 1830*, København 1982. (Rerup).
- Schmidt, Johannes, *Das nationale Ringen in Nordschleswig*, Tønder 1939. (Schmidt).
- Sjøqvist, Viggo, *Danmarks Udenrigspolitik 1933-1940*, København 1966. (Sjøqvist).

- Stehr, Rudolf, *Neubeginn und kritische Rückschau*, Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 43/44, Åbenrå 1981. (Stehr).
- Svensson, Adolf, *Dansk Samraad*, s. 1-113 i *Sønderjydske Årbøger*, Åbenrå 1951. (Svensson).
- Thomsen, Alexander, *Bevölkerungspolitische Untersuchungen in der deutschen Volksgruppe in Nordschleswig* (doktordisputats, maskinskrevet), Kiel 1939. (Thomsen 1939).
- Thomsen, Alexander, *Die deutsche Volksgruppe in Nordschleswig*, Berlin 1941. (Thomsen 1941).
- Thomsen, Alexander, *Et Anslag mod Danmarks Sydgrænse og et Led i dets Afværgelse*, København 1960. (Thomsen 1960).
- Trommer, Aage, *Hitlers Udenrigspolitik*, Odense 1976. (Trommer).
- Tägil, Sven, *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig*, København 1970 (Tägil).

Tidsskrifter og aviser

- Dannevirke, forår 1939.
- Der Schleswig-Holsteiner, 1939.
- Grænsevagten 1939.
- Hejmdal, forår 1939.
- Korrespondenzbureau Nordschleswig (KNS), forår 1939.
- Nordschleswigsche Zeitung (NZ), efterår 1938 og forår 1939.
- Socialdemokraten, forår 1939.

Arkiver

Archiv der deutschen Volksgruppe Nordschleswig, Åbenrå (ADV N)

N Nachlässe:

N I Hans Schmidt-Oxbüll:

- 2.24. Korrespondenz mit Johannes Schmidt-Wodder 1933-55.
- 2.28.2. Korrespondenz Schleswigscher Wählerverein 1926-39.
- 2.28.3. Korrespondenz NSAN 1934-44.

N XVIII Anna Wernich:

- 3.2.1. Nordschleswigsche Frauenschaft, Kreisleitg. 1934-39.

N A Deutsche Nordschleswiger.

- 4. Julius Kähler:
- 4.3. Unterlagen betr. Folketingswahl 1939.

V II Deutsche Volksgruppe Nordschleswig:

- 1. Die deutsche Volksgruppe 1920-1933.
- 1.5. Schleswigscher Wählerverein.
- 1.5.1. Schleswigscher Wählerverein, Ort und Kreis Apenrade. Verhandlungsprotokolle 1932-1940.
- 1.5.3. Schleswigscher Wählerverein, Kreisverein Tondern, Verhandlungsprotokoll 1922-39.
- 1.5.4. Aufruf zur Gründung eines Königsaubundes 24.4.27.
- 2. Die deutsche Volksgruppe 1933-40.
- 2.8. Flugblätter, Abhandlungen, Aufrufe.
- 2.17. Wahlplakate.
- 5. Akten Auswärtiges Amt.
- 5.48. Aufzeichnungen früherer Gesandter über nordschleswigsche Verhältnisse 1924-38.
- 5.51. Deutsche Volksgruppe Nordschleswig 1940-42.
- 10. Das abgetretene Gebiet Nordschleswig.

Landesarchiv Schleswig

Abt. 399.71. Schmidt-Wodders Privatarchiv:

182. Deutsche und dänische Korrespondenz und Materialsammlung betr. private und politische Angelegenheiten. (LAS 182).

Abt. 409. Korrespondenzbureau Nordschleswig: 1938 og 1939. (KNS).

Landsarkivet Åbenrå

Mindretalsarkiverne:

Schleswigscher Wählerverein:

pk 44 Materiale vedr. folketingsvalget 1939. (LA pk 44).

Acc 1413 Ernst Schröders privatarkiv:

XIV forskellige manuskripter. (LA XIV).

XVII forskelligt vedr. Nordschleswigske Zeitung. (LA XVII).

Bilag

Bilag 1

Citat fra Sven Tägil

»Zuweilen bezog die deutsche Wahlagitation auch Nahrung aus der gleichzeitigen expansiven Außenpolitik, die Deutschland um diese Zeit an anderen Grenzen des Reichs führte. Die Lösung der tschechoslowakischen Frage wie auch der Anschluß des Memellandes an Deutschland im März 1939 erhielten viel Raum in der Endphase des Wahlkampfes. Die verschiedenen Etappen der Grenzpolitik Hitler-Deutschlands wurden geschildert, und die deutsche Volksgruppe in Nordschleswig in das systematische Schema eingeordnet, das man zu erkennen meinte. Mehr oder weniger explizite sprachen sich die Meinungsbildner der Volksgruppe für den Anschluß an die Parole »heim ins Reich« aus. Das größte Aufsehen weckte es, als Parteiführer Jens Möller eine Rede in Tondern mit den Worten schloß: »Führer, mach uns frei!«

Kilde: Tägil, s. 132.

Bilag 2

Citater fra valgtaler

25.3. Stehr: »... Im ganzen Deutschen Reich sieht man auf uns, man hat uns in den Schutz des Reiches einbezogen, aber man verlangt von uns, daß wir uns des großdeutschen Geschehens würdig erweisen. Wir müssen am 3. April eine klare Antwort geben, eine Antwort so klar, daß sie in Kopenhagen und Berlin verstanden wird.«

27.3. Möller: »Versailles ist für ewig tot ... Laßt uns zeigen, daß das Wort Kameradschaft kein leerer Begriff für uns ist, sondern heiliger Ernst. Dann wird uns der Wahltag den Sieg bringen. Dieser Sieg wird ein einziger Ruf sein: Führer, mach uns frei!«

1.4. Bruhn: »Wenn wir am 3. April unsere Pflicht tun, dann wird auch bei uns die Hoffnung eine feste Form finden: Ein Volk, ein Reich, ein Führer!«

1.4. Möller: »Wir haben vom Führer gelernt, wie wir den Kampf um deutsches Lebensrecht zu führen haben ... Wir sind der Auffassung, daß unsere Heimat nicht ohne Deutschland leben

kann. Aber damit allmählich Ruhe entstehen kann, ist es nötig, daß zwischen den beiden Völkern Verhandlungen stattfinden. Es könnte sonst sein, daß Ereignisse eintreten, über die wir nicht mehr Herr sind«.

Kilde: NZ

Bilag 3

Citater fra avisartikler

29.3. Hans Sommer: »... Es geht nach wie vor um Schleswig. Es geht um das Land zwischen Königsau und Eider«.30.3. Hansen-Green: »... Ein Raunen und Flüstern geht durch Nord-schleswig über die Grenzfrage und über die Zukunftsaussichten«.

31.3. Kardel: »... Wir sind der deutsche Vortrupp in Schleswigs Linie: Saar, Böhmen, Memeland. Wir sind keine 15%-Minderheit, wie die Dänen sich selbst weismachen möchten, sondern wir sind die Vorposten der starken Mehrheit, die Schleswigs Boden bewohnen«.

2.4. Ernst Schröder: »... auch in Dänemark beginnt sich die Auffassung allmählich Bahn zu brechen, daß die Entscheidung, die man uns mit Hilfe der Feinde des Reiches im Jahre 1920 aufzwang, vielleicht nicht unwiderruflich sein könne«.

Kilde: NZ

Bilag 4a

Flyveblad

Deutsche!

Am Wahltage kennen wir nur

Ein Ziel!

Eine Parole!

Einen Willen!

Deutschland!

Am 3. April wollen wir durch unseren großen
Wahlsieg uns selbst die Bahn frei machen
zum Marsch in die Freiheit.

An jeden ergeht der Ruf:

Deutsche vor die Front!

Wählt

Slesvigsk Parti

Bilag 4b
Flyveblad

12. März 1938

Oesterreich kehrt heim ins Reich!

September 1938

Sudetenland kehrt heim ins Reich!

März 1939

Böhmen und werden deutsches
Mähren Protectorat!

März 1939

M e m e l kehrt heim ins Reich!

3. April 1939

Nordschleswig

stimmt für

Slesvigsk Parti!

Bilag 5a

Fortrolig skrivelse

Aufruf!

Die Politik unseres Führers ist auch für uns in Nordschleswig die Richtlinie unseres politischen Handelns.

An dem Worte des Führers, daß er in Europa keine territorialen Forderungen mehr zu stellen hat, wollen wir nicht deuteln.

Das Vertrauen zum Worte des Führers soll durch uns in der Welt nicht geschmälert werden.

Es bleibt doch unsere Zuversicht, daß ein Tag kommen wird, wo der ehrliche Wille, ein deutsch-dänisches Vertrauensverhältnis herzustellen, noch manches ordnen wird, was heute das Vertrauen stört, auch in den territorialen Entscheidungen.

Diese Zuversicht bedeutet keine Einschränkung unseres Willens, von uns aus zu einer deutsch-dänischen Annäherung beizutragen. Wir lehnen es deshalb ab, einen Kurs mitzumachen, der geeignet ist, die deutsch-dänischen Gegensätze zu verschärfen.

Wir wollen eine positive Politik führen, um unsere Volksgruppe zum Schrittmacher einer deutsch-dänischen Annäherung zu machen und auf diesem Wege unsere volle Gleichberechtigung zu erhalten. Der Wille, in nationalsozialistischer Haltung fest und treu zusammenzustehen, ist weiter selbstverständliche Pflicht und widerspricht nicht dem ehrlichen Wunsche, mit dem dänischen Volk in Frieden zu leben.

Wir glauben, unserm Volk durch diesen politischen Kurs einen großen Dienst zu leisten, dessen Früchte unserer Volksgruppe zugute kommen werden.

Wir fordern hiermit jeden Deutschen unserer Volksgruppe auf, sich dieser Politik anzuschließen, um einen festen und einigen deutschen Block in Nordschleswig zu bilden.

A. Freiberg, Tondern

Hans Schmidt, Oxbüll

Kilde: Udkast til den fortrolige skrivelse ADVN N I 2.28.3.

Seite 9

Klar zur Wahl

ausgerichtet auf das große Ziel

Am 3. April werden wir wieder zur Wahl gerufen und weitere Wahlen folgen. Wie immer bedeutet das auch heute für uns ein Bekenntnis zu unserem Volk und zur Heimat Nordschleswig, wie immer ist es ein Ringen mit dem dänischen Nachbarvolk.

Der Führer schuf 1938 das große deutsche Reich und gab unserem Volk die hohe Aufgabe, einen Frieden zu bauen, der auf Achtung von Volk zu Volk sich gründet. Dazu müssen wir klar dastehen und uns unsrer Verantwortung bewußt sein.

Wir wählen in einer Stunde großer geschichtlicher Entscheidungen. Zeigen wir uns ihrer würdig.

Ich selbst trete von der politischen Stellung zurück, die ich seit 1920 innehatte, wie ich sie auffaßte und durchzuführen bemüht war, davon habe ich in meinem Abschiedswort Zeugnis abgelegt. Andere Männer treten vor, die Aufgabe bleibt dieselbe.

Niemand darf am Wahltag fehlen. Jeder muß bereit sein, für die deutsche Sache einzustehen mit seiner Stimme und mit seinem Opfer.

J. Schmidt-Wodder,
Deutscher Abgeordneter im Folketing.

Bilag 5b

Todelt valgopråb

Sonnabend, den 18. März 1939.

Deutsch-Nordschleswig

Zwei Aufrufe — Alle Kräfte

In wenigen Tagen werden wir vor eine bedeutungsvolle Entscheidung gestellt. kein deutscher Mann, keine deutsche Frau kann an dieser Entscheidung vorbeigehen. Am 3. April muß der letzte Deutsche seine Pflicht tun.

Es handelt sich um die wichtigste Wahl seit dem Jahre 1920. Sowohl in Dänemark als auch in unserem deutschen Vaterland wird dem Ergebnis mit größter Spannung entgegengesehen. Man will aus dieser Wahl ersehen, wie sich die Entwicklung in Nordschleswig in der Zukunft vollziehen wird.

Läßt uns beweisen, daß ein Funke von dem völkischen Erwachen, das durch unser ganzes deutsches Volk geht, auch zu uns übergesprungen ist. Läßt uns zeigen, daß die nationalsozialistische Weltanschauung starke Kräfte freimacht und einen neuen Glauben schafft, für den es keine Hindernisse gibt.

Wir wollen in Geschlossenheit der kommenden Entscheidung entgegengehen, gestützt auf das wertvollste Gut, das unser Führer gab: die deutsche Volksgemeinschaft, die alle umschließt.

In diesem Zeichen werden wir siegen!

Heil Hitler!

Dr. Müller,
Parteilührer der N. S. D. A. P. Nordschleswig.